

Cumhuriyet Dönemi Türk Plastik Sanatları

Sevay OKAY ATILGAN*

CUMHURİYET 29 Ekim 1923 yılında ilan edilmiş, bu tarihten günümüze uzanan süreç “Cumhuriyet Dönemi” olarak bilinen zaman aralığının belirleyicisi olmuştur. Bu dönem kavramsal olarak yenileşme, bilim ve teknolojiye ilerleme, modernleşme ve çağdaşlaşmayı çağrıştırırken, diğer yandan toplumun sosyal ve kültürel alanlardaki paradigmasının hemen tümünde geniş çaplı ve köklü değişimleri de içeren bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreklilik açısından bakıldığında ise Cumhuriyet dönemi esasen, Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan yenileşme ve modernleşme çabalarının daha radikal ve yaygın uygulamalarla kurumsallaştırıldığı bir sonraki evredir. Nitekim Cumhuriyet dönemi kültür ve sanat ortamlarının hazırlayıcıları ve ilk öğreticileri yanında, pek çok kurum ve etkinliğin başlangıcı XIX. yüzyılın sonlarına işaret etmektedir. Batı anlayışına dönük resim ve heykel sanatının başlangıcı da bu bağlamda Osmanlı döneminde yaşanan modernleşme sürecine kadar uzanır, ancak bu araştırmanın zaman ölçütü “Cumhuriyet Dönemi” ile sınırlandırıldığından literatür verilerinin periyodu 1923-2010 olarak belirlenmiştir. Cumhuriyet dönemi yayıncılık faaliyetleri ve sonraki dönem literatürünün seyri büyük oranda toplumsal ve sosyal olaylara koşut bir çizgi izlediğinden, metodolojik açıdan da konunun karşılaştırmalı bir platformda takibi daha uygun ve anlaşılır bir yöntem olarak benimsenmiştir.

Resim ve Heykel Sanatına Yönelik Yayın Türleri ve Yaklaşım

Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar olan süreçte, resim ve heykel sanatı alanında ortaya konulan yayın türlerini; kitaplar, dergiler/makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri, gazeteler, sergi katalogları, ansiklopediler, çeşitli özel koleksiyonlara ait belge ve dokümanlar, sempozyum ve kongre bildirileri, arşiv kaynakları şeklinde gruplamamız mümkündür. Çağdaş Türk resim ve heykel sanatı yayın çeşitliliği bakımından Türk sanat tarihinin en zengin arşivlerine sahip konuları arasındadır. Sözü edilen yayın türlerinin

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

tamamının irdelenmesi zaman ve kapsam bakımından bu araştırmanın boyutlarını fazlasıyla aşmaktadır. Bu nedenle çalışma, konuyla doğrudan ilgili kitaplar ve sanat dergiciliğine yönelik faaliyetler olmak üzere iki temel çıkış noktası etrafında biçimlenmiştir. Diğer yandan literatüre yönelik bütüncül bir algının oluşmasına katkıda bulunmak amacıyla, çalışmanın genel akışına uygun olarak yeri geldikçe, sözkonusu yayın türlerine ilişkin kısa ve temel bazı bilgiler de sunulmuştur. Bu noktada araştırmanın yöntem ve ilkelerinin belirlenmesinde izlenen yol ve karşılaşılan güçlüklerle ilişkin bazı tespitlere kısaca değinilmesi yararlı olacaktır.

Bu çalışmada yukarıda da belirtildiği gibi, çağdaş Türk resim ve heykel sanatı literatürü doğrudan ve yalnızca, 1920-2010 yıllar arasında ve sanat konulu faaliyetleriyle ilgili genel bilgiler etrafında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte diğer yayın türlerinin dışarıda bırakılması, nicelik yönüyle araştırma olanaklarının kapsam ve sınırlarını fazlasıyla aşan kitaplar için de bir sınırlandırılmaya gidilmesi zorunluluğunu ortadan kaldırmamıştır. Bu durum büyük ölçüde çalışmanın metodolojisini de belirlemiş, konu sistematik ve kronolojik bir gruplandırma temelinde ele alınmıştır. Bu aşamada ise kitapların içerik ve sınıflandırılması yönünde bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Şöyle ki, kavramsal olarak resim ve heykel sanatının anlam içeriği doğrudan kendine dönük gelişme ve açılımları kapsıyor, yalnızca kendi disiplini içerisinde bir yer tutuyorken, kültür ve sanat olgusunun bir parçası olarak çağdaşlaşma, ulusal kimlik, gelenek ve geleceğe yönelik kazanımların biçimlendirilmesi sürecinde toplumsal birlikteliği motive edici ve yönlendirici misyonlar da yüklenmesinden dolayı çok yönlü bir hüviyet kazanmaktadır. Resim ve heykel sanatı böylece halkbilim ve siyaset biliminden, sosyoloji, felsefe, tarih, edebiyat ve psikolojiye kadar pek çok alanın konusu olabilmekte, toplumsal gelişme ve dönüşümlerin belirleyici parametreleri olarak söz konusu bilim dallarının ilke ve metodları çerçevesinde farklı açılardan değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda resim ve heykel sanatına yönelik literatür bize yalnızca sanatsal gelişmeleri içeren kitaplar değil, aynı zamanda konunun sosyal, toplumsal, tarihsel gelişim ve misyonlarının da araştırıldığı multidisipliner bir veri tabanı da sunmaktadır. Kitap bazında olsa dahi, konunun bu çok anlamlı ve açılımlı yönü literatürün nicelik boyutunu araştırma sınırları dışına taşırken, nitelik olarak da asıl amacından uzaklaştırmaktadır. Bu noktada inisiyatif kullanılarak ayrıştırma yoluna gidilmiş, değerlendirmemiz konunun doğrudan sanat yönüne ve gelişmelerine vurgu yapılan kitaplar ve dergi yayıncılığı temel alınarak oluşturulmuştur. Buna göre, sistematik ve kronolojik bir gelişim içerisinde konunun oluşum süreci, devinimi ve dönüşüm noktalarındaki dinamizminin literatüre yansıyan boyutları üzerinde durulmuş, ele alınan konuların kendi içindeki dağılımı ve dengesi bütüncül bir bakış açısı oluşturabilecek şekilde düzenlenmiştir. Kronolojiye uygun olarak yıllara göre yayın türü ve konu ağırlıkları belirlenmiş,

öne çıkan yazar isimleri saptanmış, bu verilerin toplumsal gelişim ve dönüşüm dinamikleriyle bağlantıları ve eşzamanlı seyri irdelenmiştir.

Literatüre Bakış

Modernleşme çabalarının tarihsel süreci XVII. yüzyılın sonlarına kadar uzansa da, yeni yaşam biçimleri ve çağdaşlaşma açılımları, Cumhuriyet'in ilanına kadar Osmanlı elit kesimiyle sınırlı kalmış beğeni ve girişimler olmaktan öteye geçmemiştir. Cumhuriyet tüm bu kazanımları yurt çapına yaymakla kalmamış, yalnızca belli bir zümreye yönelik olmayan bütüncül bir kalkınmanın da öncülüğünü yapmıştır. Toplumsal ve kültürel boyutlarıyla değerlendirildiğinde, Cumhuriyet döneminin ilk yılları, yani 1923'ten 1930'a kadarki dönem pek çok oluşum ve yeniliğin başlangıç aşamasını temsil etmektedir. Kültür ve sanat olayları yanında, yayın faaliyetleri bakımından da ilklerin yaşandığı bu dönem, kavranması ve ayrıştırılması zor bir dinamizme sahiptir. Bu değişimin tohumları esasen, yukarıda da belirtildiği gibi XVII-XVIII. yüzyıllarda atılmakla birlikte, 1900'lerden itibaren hissedilir bir ivme kazanmış, Cumhuriyet'in ilanının ardından ise daha da hızlanmıştır. Çağdaş yaşam pratiklerinin gereksinim ve beğenileri doğrultusunda başdöndürücü bir açılımla çoğalan, zenginleşen kültür ve sanat hareketleri böylece giderek süreklilik kazanmaya başlamıştır.

1900'lerden 1920'lere kadar uzanan süreçte kültür ve sanat hayatındaki çağdaşlaşma çabalarının en önemli göstergeleri; arkeolojik kazı ve araştırmalar ile buna bağlı olarak gelişen yeni müzecilik faaliyetleri ve plastik sanatlara yönelik sergi faaliyetleridir. Sosyal ve toplumsal olaylarla paralel bir çizgide seyreden bu gelişmelerin yayın boyutu ise özellikle kitap basımı açısından henüz başlangıç düzeyinde olup olay akışlarına koşut bir hareketlilik gözlenmez. Yayın hayatına yönelik gelişmeler daha çok gazetecilik ve dergicilik faaliyetleri etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu ilk dönemde basılmış kitaplar, Halil Edhem, Celal Esad (Arseven) ve bazı araştırmacıların -doğrudan resim ve heykel sanatını konu almasa da- Türk kültürüne yönelik öncü niteliğindeki birkaç çalışması dışında, daha çok Batılı yazarların Anadolu ve Orta Asya araştırmalarına dayalı yabancı dillerde basılmış eserleridir.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte arkeolojik kazı ve araştırmalar, müzecilik faaliyetleri, yeni başkent Ankara'nın da kültür ortamlarına katılmasıyla hareketlenen plastik sanatlara yönelik sergi faaliyetleri belirli bir ivme kazanırken, yayıncılık açısından özellikle gazete ve dergicilik alanındaki gelişmeler dikkat çekmektedir. Bu noktada 1928 yılında kabul edilen "Harf Devrimi" Türk yayıncılığı bakımından bir dönüm noktası olmuştur. 1729-1927 yılları arasında 30.000 kadar kitap çıktığı tahmin edilirken, bundan sonraki dönemde her yıl yaklaşık 1500-2000 kitap yayımlanmaya başlamış, bu sayı daha sonraki yıl-

larda giderek artmıştır.¹ Konu bazında tüm alanları içeren bu artış grafiğinde, Türk kültür ve sanatını konu alan kitapların ivmesi daha uzunca bir süre arzu edilen düzeyin altında seyredecektir. Cumhuriyet'in ilk yılları bu bağlamda yalnızca yayıncılık olarak değil, toplumsal kalkınma ve çağdaşlaşmaya yönelik tüm çabalar bakımından bir geçiş dönemi olarak görülebilir. Bu yıllar esasen, kadim bir düzenin uzun yıllara dayalı gelenek, görenek ve yaşam pratiklerinin, başkaca yollara ve farklı yaşam biçimlerine doğru yönlendirildiği, eski ve yeni-nin zaman zaman iç içe geçtiği, başkalaşım ve dönüşümlerin yeterince ayrıştırılmadığı bir hazırlık evresidir. Özellikle kültür-sanat alanındaki arayışların bu dönemki dinamizmi göz önünde bulundurulduğunda yeni görüş ve düşüncelerin olgulaşması, her şeyin yerli yerine oturması için epeyce bir zamana ihtiyaç vardır.

Yayıncılık açısından 1940'lara kadarki evrede arzu edilen düzeyde olmakla birlikte kitap basımı yanında, gazetecilik ve dergiciliğe yönelik bazı önemli gelişmeler de yaşanmıştır. Basınla ilgili ilk yasal uygulamaların 1924 yılında çıkarılan *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu* ile başladığı görülmektedir. 1925'te çıkan *Takrir-i Sükun Kanunu* gazeteciliği etkileyen bir yasa olmuş, 1931'de *Matbuat Kanunu*'nun bazı maddeleri değiştirilmiştir. 1935'te ilk Basın Kongresi, 1936 yılında Birinci Türk Neşriyat Kongresi toplanmış,² kongre kararları doğrultusunda kitap basımında hızlı bir artış yaşanmış; ancak umut verici bu girişimlere karşın, basım faaliyetlerinin niteliği ve sürekliliği konusunda arzu edilen başarı yakalanamamıştır. Nitekim 1936'da 2106, 1937'de 2521, 1938'de 2731, 1939'da 2831 adet kitap basılmış olmasına karşın³, bunların çok azı "sanat" konuludur. Sanat kitapları açısından 1940'lara kadar ortaya konulan yayıncılık faaliyetlerinin nitelik ve nicelik bakımından, kültürel alandaki hareketlilikle koşut bir çizgide seyretmediği görülür. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, örneğin 1924 yılında Türk öğrencilerin devlet tarafından çağdaş Batı sanatını tanımaları için Avrupa'ya sanat eğitimine gönderilmeleri, aynı yıl Ankara Etnografya Müzesi'nde ilk serginin açılması, 1929'da Müstakil Resimler ve Heykeltıraşlar Birliği'nin kurulması, 1930 Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Bölümü'nün açılışı, 1933 yılında D grubu'nun kurulması, aynı yıl başlatılan Üniversite Reformu ve ardından gelen yenileşme çabaları kapsamında 1937 yılında akademi hocalarının değiştirilmesi, Türkiye'de ilk Resim ve Heykel Müzesi'nin açılması, 1938'de halkı sanata ve sanatçıya yaklaştırma amacıyla yurt gezileri düzenlenmesi ve bu yörelerden resimlerle Anadolu'da sergiler açılması, 1937 ve 1938'deki öncü girişimlerin ardından 1939'da ilk kez

1 Müjgan Cunbur, "Basın-Yayın ve Kitap", *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 46, 1990, s. 359-386.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Cunbur, a.g.m., s. 366-67.

3 Selçuk Mülayim, *Cumhuriyetin Kültür ve Sanat Kronolojisi*, İstanbul, 1999, s. 120, 127, 133, 138.

Devlet Resim ve Heykel Sergileri'nin başlatılması vb. faaliyetlerin yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda ilk yirmi yılda yayın hayatının aynı dinamizmi yakalayabildiği söylenemez.

1920-30 yılları arasında doğrudan resim sanatının konu edildiği üç eser, Türk sanat tarihçiliği bakımından kendileri de birer ilk ve öncü olan Celal Esad (Arseven)⁴ ve Halil Edhem (Eldem)⁵ tarafından kaleme alınmıştır. Halil Edhem'in *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu* adlı kitabı, çağdaş Türk sanatı üstüne yapılan ilk değerlendirme ve resim tarihinin ilk kaynakları arasında olması bakımından önemlidir. Eserde ülkemizdeki ressamlığın başlangıcına ve Güzel Sanatlar Akademisi'nin kuruluşuna dair toplu bilgi ve İstanbul Eski Eserler Müzesi'ndeki resim tablolarının kataloğu yer almaktadır.

1930-40 arasında bu ilk öncülere bazıları aynı zamanda birer sanatkâr olan yeni isimler katılır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Cemil Sena, Elif Naci, Nurullah Berk, Rıfki Melül Meriç, Burhan Toprak bunlar arasındadır. Cumhuriyetin çağdaşlaşmaya yönelik kültür politikalarına bağlı olarak büyük teşvik arasındadır. Cumhuriyet'in çağdaşlaşmaya yönelik kültür politikalarına bağlı olarak büyük teşvik gören sanat faaliyetleri yayıncılık alanında da farklı açılımlara önyak olmuştur. Bu dönemde yayınlanan kitapların konu içeriklerine bakıldığında, Batı anlayışına dönük Türk resim tarihinin kendi içerisindeki kronolojik gelişimi, pratik ve eleştirisi yanında⁶, sanatın farklı disiplinlerle ilişkilerinin de araştırılmaya başlandığı görülmektedir.⁷ Sanatçı biyografilerinin konu edildiği eserler yanı sıra, Devlet Resim ve Heykel Sergilerine yönelik katalogların ilk örnekleri de yine bu dönemde basılmıştır.⁸

Heykel sanatının Türkiye'deki seyri ise, resim sanatına kıyasla çok daha yavaş bir gelişim göstermekle birlikte, "meydan sanatı" olabilme yönüyle de bağlantılı olarak Cumhuriyet'in anlam ve coşkusunu doğrudan geniş halk kitlelerine ulaştırması ve Cumhuriyet ülküsüyle bütünleşmesi bakımından resim-

4 Celal Esad Arseven, *Fransızcadan Türkçeye Türkçeden Fransızcaya Sanat Kâmûsu*, İstanbul, 1925; *Kâmûs-ı Sanat*, İstanbul, 1926. Bu eser *İstılâhât-ı Mîmâriye* olarak önce broşür halinde basılmış, 1913'de genişletilmiş, 1926'da *Kâmûs-ı Sanat* adıyla yayınlanmış, 1942-50 arasında beş ciltlik *Sanat Ansiklopedisi*'ne dönüşmüştür, bkz. Mülâyim, *a.g.e.*, s. 18.

5 Halil Edhem (Eldem), *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1924. Eserin 1970 yılındaki tıpkı basımı Gültekin Elibal tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir (İstanbul: Milliyet Yayın Ltd. Şti.)

6 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Resim ve Terbiye*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1931; İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Resim-Eleştiri ve Sanat Terbiyesi*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933; Elif Naci, *On Yılda Resim*, İstanbul: Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş. Yayınları, 1933; Nurullah Berk, *Modern Sanat*, İstanbul, 1936.

7 Cemil Sena, *Estetik*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1931; Burhan Toprak, *Din ve Sanat*, İstanbul: Suhulet Kitabevi, 1937.

8 Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Nazmi Ziya*, İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, 1937; Anonim, *İllüncü Resim Heykel Sergisi*, Ankara: Ankara Halkevi Ar Şubesi Yayını, 1938; Anonim, *Birinci Devlet Resim, Heykel Sergisi Kataloğu*, Ankara: Maarif Vekilliği, Ulus Basımevi, 1939.

den çok daha fazla toplum-sanat etkileşimini öne çıkaran bir sürece işaret etmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Avrupa'ya eğitime giden sanatçılar ve plastik sanatlara yönelik oluşturulan grupların bünyesinde her zaman heykeltıraşlar da bulunmuştur.⁹ Özellikle ilk 20-30 yıl içerisinde tüm yurt çapında yoğun bir şekilde sürdürülen anıt heykel yapımıcılığı, yabancı heykeltıraşların Türkiye'deki çalışmaları ve bunun etrafında gelişen tartışma ortamları dönemin sanat ve yazın hayatına yön veren faaliyetlerin başında gelmektedir. Bu hareketlilik ve sanatta çok yönlü, yaratıcı fikirlerin oluşmasına neden olan münakaşa ortamlarının olumlu havasına rağmen, heykel sanatı teknik ve yapım pratiğindeki zorlukların yanı sıra büyük bütçelere dayalı çabalar gerektirmesi bakımından resim sanatından ayrılır. Bu yönüyle heykel sanatı ilk yıllar dışarıda bırakılırsa, resme göre yavaş ilerleyen, ekonomik nedenlerle sıklıkla kesintiye uğrayan ve yazın hayatında da sıklıkla resim sanatının gölgesinde kalmış bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Cumhuriyet'in ilanılarından 1960'ların sonuna değin doğrudan heykel sanatını konu alan kitapların sayıca çok az olduğu görülmektedir. Nurullah Berk'in 1937 yılında yayınladığı *Türk heykeltıraşları*¹⁰ adlı kitap bu alandaki ilk eserdir. Bu kitabın yayımlandığı tarihten Celal Esad Arseven'in 1955-59 arasında kaleme aldığı *Türk Sanatı Tarihi: Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları*¹¹ adlı kitabının basımına kadar aradaki 18-19 yıllık süreçte heykel sanatına ilişkin herhangi bir yayına rastlanmamaktadır. 1930'ların sonlarından itibaren her yıl düzenli olarak basılmaya başlanan *Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğları*¹² ile Güzel Sanatlar Akademisi tarafından plastik sanatlara yönelik basılan sergi kitapları bu süreçte, heykel sanatı alanındaki gelişmelerin de takip edilebileceği, dergiler dışındaki yegâne kaynaklardır. Nurullah Berk'in Türk resim ve heykel sanatını tanıttığı 1955 tarihli kitabı ise,¹³ biyografik temalı bir önceki eserine göre Türk resim ve heykel sanatına yönelik daha genel bir bakış açısı sunmaktadır. Arseven, sözkonusu kitabının III. cilt, I. fasikülünü doğrudan heykel, oyma ve Cumhuriyet öncesi Türk resmine ayırmıştır.¹⁴ Eserde öncelikle, Türk heykel sanatının Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan çizgide kaynak ve köken bağlantıları üzerinde durulmuş; Osmanlı'da heykel ve kabartma kavramına yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye'de heykel sanatının

9 Bu konuda bkz. Nurullah Berk-Hüseyin Gezer, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları: 123, Cumhuriyetin 50. Yıl Dizisi: 2, 1973; Kıymet Giray, *Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği*, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 64, 1997.

10 Nurullah Berk, *Türk heykeltıraşları*, İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, 1937.

11 Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi: Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1955-1959.

12 *Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu*, Ankara: Maarif Vekillliği, Ulus Basımevi, 1939.

13 Nurullah Berk, *Modern Painting and Sculpture in Turkey*, İstanbul, 1955.

14 Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi: Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Oyma ve Resim*, c. III, I. Fasikül (tarihsiz).

ilk örnekleri, ilk Türk heykeltıraşlarının kısa biyografileri ve eserleri zengin görsel malzeme eşliğinde sunulmuş, “heykelde modernizm” konusu tartışılmış, Rudolf Belling’den başlayarak Türkiye’deki yabancı heykeltıraşlar ve yapıtları tanıtılmıştır. Yazar kitabında ayrıca “oyma” başlığı altında Osmanlı dönemi mezar taşlarına dikkat çekerek bunların plastik değerleri üzerinde durmuştur.

Cumhuriyet’in bu ilk dönem koşullarında, uzun zaman alan pahalı bir uğraş olması nedeniyle kitap basımında yaşanan bu eksiklik büyük oranda gazete ve dergi yayıncılığı ile giderilmeye çalışılmıştır. Gazetelerde sanata yönelik bölümlerin sınırlı olmasından dolayı, konuyla ilgili makale ve yazılara özellikle sanat dergilerinde rastlanmakta; Cumhuriyet’in ilk 30-40 yıllık döneminde yayınlanan dergilere bakıldığında, konu bakımından en büyük yığılmanın kültür ve sanat dergilerinde olduğu görülmektedir.¹⁵ Sanat dergileri bu bağlamda, çağdaş Türk sanatının “yaratma” ve “yaşatma” noktasındaki ilk uygulayıcıları olarak Türk sanatçısının zaman içindeki tutum ve görüşlerini yansıtmaya bakımından önemli birer belge niteliği kazanmaktadır. Nitekim 1940'lara kadar olan dönemde çağdaş Türk sanatının gelişimini yansıtan ve ona yön veren pek çok dergi arka arkaya yayın hayatına girmiş, bazıları kısa ömürlü de olsa Türk resim ve heykel sanatının gelişip yaygınlaşmasına son derece önemli katkılarda bulunmuşlardır. *Resimli Ay, Hayat, Kadro, 7 Gün, Mimar-Arkitekt, Çığır, Kültür Haftası, Ülkü, Varlık, Müzik ve Sanat Hareketleri, Yeni Adam, Ar, Güzel Sanatlar, Millet, Yücel, Hep Bu Topraktan* yayın hayatına bu dönemde başlayan dergilerin önde gelenleridir.¹⁶ Bunlar arasında *Ar* dergisi plastik sanatları konu alan ilk Cumhuriyet dönemi dergisidir.¹⁷ Dergilerde yer alan “sanat” konulu makaleler bibliyografik künye bilgisi ve içerik bakımından çalışma kapsamımıza dahil edilmemiştir. Bununla birlikte, Cumhuriyet dönemi resim-heykel sanatının literatürdeki takibine yönelik genel bir panorama sunabilmek ve tarihsel süreç içerisindeki gelişmeleri bir bütün olarak kavrayabilmek için, bu eksiklik “dergi yayıncılığı”nın genel gelişimi çerçevesinde giderilmeye çalışılmıştır.

1940'lara gelindiğinde, resim-heykel dışında kültür ve sanatın konu edildiği kitap sayısında belirli bir artış görülsede, Cumhuriyetin çağdaşlaşma yö-

15 Bu konuda bkz. Uygur Kocabaşoğlu, “Cumhuriyet Dergiciliğine Genel Bir Bakış”, *Türkiye’de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984.

16 Ayrıntılı bilgi için bkz. Vedat Günyol, “Cumhuriyet Sonrası Sanat ve Edebiyat Dergileri”, *Türkiye’de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984, s. 85-122; Zaffer Toprak, “Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı”, *Türkiye’de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984, s. 13-54; Ayşe Hale Beşkur, “Cumhuriyet Dönemi Sanat Dergilerinde Türk Devrimi (1931-1950)”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 2006; *Ashı Yapar Gönenc*, “Türkiye’de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2007, sy. 29, s. 63-78.

17 Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986, s. 193.

nündeki kültür politikalarının yaygınlaştırılması ve halk düzeyinde algılanması çabalarının en büyük dayanakları halihazırda, yurt çapında sayıları giderek artan sanat dergileridir. *Millet, Çınaraltı, Yurt ve Dünya, Büyük Doğu, İstanbul, Yeni Ufuklar, Oluş, Aramak, Hamle, Yürüyüş, Kovan, Uyanış, Türk Folklor Araştırmaları, Şadırvan, Kaynak, Yaprak, Yığın, Forum, Yön, Eser, Güzel Sanatlar, Hisar, Beş Sanat, Türk Düşüncesi, Yaşayan Sanat, Yeditepe, Mavi, Sanat Dünyası, Dost, Hayat, Çağrı, Pazar Postası, Ötüken, Yeryüzü, Yenilik, a, Anadolu, Esi* 1940-60 yılları arasında yayınlanan belli başlı fikir ve sanat dergileridir. Bunların bazıları 1980'lere kadar varlığını sürdürmüştür. *Yeditepe* ve *Esi* gibi sanat dergilerinin bu dönemde makaleler ve haberler yoluyla toplumda sanat alt kültürü oluşumuna katkı sağlamaları bu yöndeki gelişmelerin önünü açmıştır. Haftalık haber dergilerinin Türkiye'de piyasaya çıkışları da yine 1950'lere rastlamaktadır. *Akis, Devir* ve *Kim* bu dergi türünü o yıllarda Türk okuruna tanıtan örneklerdir.¹⁸ Dergicilik alanındaki bu hareketlilik esasen dünyada ve ülkemizde yaşanan toplumsal gelişmelerle bağlantılıdır. Nitekim 1940'lar, İkinci Dünya Savaşı'nın dünya konjonktüründe yarattığı olumsuz etkilerin ülke çapında da hissedildiği, 1950'li yıllar ise çok partili sistemin kabulüyle birlikte farklı bir sürece giren Türk siyasi ve toplumsal yaşamındaki değişim ve dönüşüm sıkıntılarının öne çıktığı dönemlerdir. Bu gelişmelerin etkisi sadece siyasi ve kültürel yaşamda değil, ekonomik alanda da kendini göstermiş; tarımda ve sanayide görülen ilerleme, teknolojik yeniliklerin üretim faaliyetlerindeki etkin kullanımı, toplumsal yapıda giderek "çoğulcu" bir anlayışın yerleşmesini sağlamıştır. Milliyetçilik duygularının da önem kazandığı bu dönemde sanatçılar Türk resminin kendi kimliğini bulması için çalışmışlar, bu sırada da toplumu sanat için bilinçlendirmeye ve sanata yaklaştırmaya gayret göstermişlerdir. Nitekim 1940-1960'lı yılların önemli kültür ve sanat olaylarının seyri de bu gelişmelerle yakından ilgilidir: 1940'ta 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu'nun kabulü, "Yeniler Grubu"nun kuruluşu ve ilk sergileri, 1942 yılında Türk Ressamlar ve Heykeltıraşlar Cemiyeti'nin kuruluşu, 1943'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ilk defa bağımsız bir dal olarak sanat tarihi öğretiminin başlaması, 1946'da Ankara'da ilk özel galerilerin açılması, 1947'de Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun öğrencilerinin "Onlar Grubu"nu; aynı yıl Nuri İyem, Ferruh Başağa ve Fethi Karakuş gibi isimlerin bir araya gelerek "Tavanarası Ressamları Grubu"nu kurması, bir süre sonra "Onlar" grubu ile "Ressamlar Derneği"nin birleşmesiyle, yeni bir grup olarak "Türkiye Ressamlar Cemiyeti"nin ortaya çıkması, 1948 yılında Türkiye Yüksek Heykeltıraşlar Cemiyeti'nin, 1950'de Ressamlar Derneği'nin, 1954 yılında Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Birliği'nin, 1955'te İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu'nun kuruluşu, 1959 yılında Ankara'da Milletlerarası Birinci Türk Sa-

18 Bu konuda bkz. Haluk Şahin, "Haftalık Haber Dergileri", *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984, s. 55-70.

natları Kongresi'nin açılışı, 1961'de İstanbul Sanat Festivali'nin başlaması, Siyah Kalem Grubu'nun ve Ankara'da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün, 1963 yılında Mavi Grubu'nun kurulması, 1964'te ilk banka sanat galerisinin (Galatasaray Yapı Kredi Sanat Galerisi) açılması, 1967'de DYO Sergileri, 1968'de televizyonun Ankara'da yayına başlaması, aynı yıl İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nin açılışı vd. kültür ve sanat alanındaki çağdaşlaşma sürecinin siyasi ve toplumsal gelişmelerle aynı hızdaki devamı ve sürekliliği konusunda şüphe bırakmamaktadır.¹⁹

1940-70 yılları arasında fikir ve sanat içerikli dergilerde isimlerine en çok rastlanan yazarlar arasında kendileri de birer sanatkâr olan Nurullah Berk, Malik Aksel, Abidin Dino, Nuri İyem, sanat tarihçileri Suut Kemal Yetkin, Celal Esad Arseven ve Oktay Aslanapa ile Türk kültür ve sanatının çeşitli alanlarında yazan Melih Cevdet Anday, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Burhanettin Batıman, Sabahattin Eyüboğlu, Atilla İlhan, Tahsin Öz, Kaya Özsezgin, Sezer Tansuğ, Cahit Tanyol ve Suat Taşer gibi araştırmacılar bulunmaktadır. 1960'ların başından itibaren çoğulcu demokratik ortam dergi sayılarında önemli artışlara neden olurken, konu çeşitliliğini de beraberinde getirmiştir. 1940-1960'lı yılların kültür ve sanat dergilerine bakıldığında sanat ve sanatçı ilişkisi, sanatın toplumsal yanı, politika ve sanat arasındaki ilişki, modern sanatlar ve yeni sanat anlayışları, sanat eleştirisinin niteliği, sanatçının kişiliği, 1950'lerin ortalarından itibaren de soyut sanat anlayışına yönelik yazıların yer aldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra, yabancı eleştirmen ve sanat tarihçilerinin çeviri makalelerine, Avrupa, Osmanlı, Türk ve İslam sanatlarına ve geleneksel el sanatlarına yer verilmiştir.²⁰

1940-1970 yılları arasında kitap basım faaliyetleri de belirli bir ivme içerisinde olmakla birlikte, sanat konulu kitapların arzu edilen düzeyde bir başarı grafiği yakaladığını söylemek için henüz erkendir. Diğer yandan ülkedeki okuma yazma oranı giderek artmaktadır. Bu durum kitap basımını teşvik eden en önemli etkenlerden biri olmuştur. Nitekim 1940 yılından 1958'e kadar geçen süreçte basılan kitap sayısı 2000-3500 civarında seyrederken, 1969 yılında basılan kitap sayısı 5669'a ulaşmıştır.²¹

1940-1970 yılları arasında Türk resim sanatının konu alındığı kitaplar genel olarak değerlendirildiğinde 1940 yılında öncelikle plastik sanatlara yönelik

19 Bu dönemin örgütlü sanat faaliyetleri için bkz. Birsen Limon, "Çağdaş Türk Resminde Örgütlü Sanat Hareketlerinin Türk Toplumunda Sanat Alt Kültürünün Oluşmasına Etkisi", Yüksek Lisans tezi, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, 2008.

20 Hande Dedeal, "1945-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Sanat Ortamı ve Yayın Hayatına Yansıması", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

21 Mülayim, *a.g.e.*, s. 225.

sergi kataloglarının artışı ve giderek süreklilik kazanması dikkati çekmektedir.²² Bu dönemde basılan kitaplarda ise “Türkiye’de Resim”, “Resim ve Cemiyet”, “Türk Ressamları”, “Ressamlarımız”, “Sanat Meseleleri” ve “Sanat Konuşmaları” gibi konuların ele alındığı görülmektedir. Malik Aksel, Nurullah Berk, Hilmi Ziya Ülken, Nüzhet İslimyeli, bu dönemde plastik sanatlarla ilgili yazı yazan önemli yazarlar arasındadır.²³ Bu eserlerin bazıları çağdaş sanatın eğilimler, gruplar ve akımlar çerçevesi içinde şematik tasnif sistemlerine göre değerlendirilmesinden önce, tümüyle biyografilere bağlı yayınlar olarak dikkat çekmektedir. Sami Yetik ve Pertev Boyar’ın asker ve sivil resim sanatçılarını kronolojik bir sıra ya da mezun oldukları okullara göre ayıran çalışmaları buna bir örnektir.²⁴

Bu dönemde ayrıca, 1942 yılında Celal Esad Arseven tarafından yazılmaya başlanan *Sanat Ansiklopedisi* de ilkler arasındaki yerini almış, ancak eser 1950 yılında tamamlanabilmiştir. Celal Esad Arseven’in bu süreçte genel Türk sanatı çerçevesi içinde biyografiler ve buna bağlı açıklamalarla, çağdaş Türk resim ve mimarlık sanatını aydınlatmaya çalıştığı görülür.²⁵ Plastik sanatlar konulu bir kitabın ilk defa bir Türk yazar tarafından İngilizce olarak basılması da yine bu dönemde olmuştur.²⁶ Diğer yandan, 1950’li yıllarda plastik sanatlara yönelik sergi kataloglarının basımı da devam etmektedir.²⁷ Bu durum “galericilik” kavramının gelişmesiyle ilgili görünmektedir. Özel galericiliğin ilk tohumları

22 *İkinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu*, Ankara: Maarif Vekilliği, Kaya Basımevi, 1940; Anonim, *Devlet Resim ve Heykel Sergisi Talimatnamesi*, İstanbul: Maarif Vekaleti, 1940; *Üçüncü Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu*, Ankara: Maarif Vekilliği, Devlet Matbaası, 1941; *Dördüncü Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu*, Ankara: Maarif Vekilliği, Maarif Matbaası, 1942; *Birinci Plastik San’atlar Sergisi Türk Ressamlar ve Heykeltıraşlar Cemiyeti (24.07.1943-15.08.1943)*, İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, 1943; Malik Aksel, *Resim Sergisinde Otuz Gün*, Ankara: Alaeddin Kırıl Basımevi, 1943; *Güzel San’atlar Birliği Ankara Resim Sergisi*, Ankara 1948; *Onuncu Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1948.

23 Hilmi Ziya Ülken, *Resim ve Cemiyet*, İstanbul: Üniversite Kitabevi: 42, 1942; Nurullah Berk, *Türkiye’de Resim*, İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, 1943; Nurullah Berk, *Sanat Konuşmaları*, İstanbul: A.B. Yayınları, 1943; Suut Kemal Yetkin, *Sanat Meseleleri*, İstanbul, 1945.

24 Sami Yetik, *Ressamlarımız*, İstanbul: Marifet Basımevi, 1940; S. Pertev Boyar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devirlerinde Türk Ressamları*, Ankara: Jandarma Basımevi, 1948.

25 Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Devlet Kitapları, 1942; Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul 1952; Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi: Menşeiinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar*, İstanbul: Milli Eğitim Vekaleti, 1955-1959.

26 Nurullah Berk, *Modern Painting and Sculpture in Turkey*, İstanbul 1955; Suut Kemal Yetkin, *Büyük Ressamlar*, 1955.

27 *Onbirinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1950; *Onüçüncü Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1952; *Ondördüncü Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1953.

1940'lı yılların sonuna doğru atılmakla beraber, 1950'li yılların başlarındaki bazı önemli girişimler bu yöndeki gelişmelerin önünü açan ciddi adımlar olarak dikkat çekmektedir.²⁸ Yayıncılık alanındaki bu hareketliliğe karşın, sanat konulu kitapların sayısında azalma görülür. 1950'ler, daha önce de belirtildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği, çok partili dönemin başladığı, Türk toplumunun siyasetten ekonomiye, sosyal yaşamdan kültüre hemen her alanda önemli değişimler yaşadığı bir süreçtir. Bu gelişmeler sanat ortamlarını da etkilemiş, yeni açılımlara ve çok yönlü yaklaşımlara neden olmuştur. Kültürel antlaşmalar, Batı'ya giden sanatçı ve düşünürlerin sayısındaki artış, Batı kaynaklı sanat yayınlarının ve röprodüksiyonlarının Türkiye'ye gelmesi, Batı sanat dünyasıyla yeni bir yakınlaşma sürecini başlatmıştır. Ayrıca aynı dönemde siyasal ve toplumsal bilincin güçlenmesi sanatsal sorunların ülke gerçekleri doğrultusunda değerlendirilmesi görüşünü gündeme getirmiştir.²⁹ Türkiye'de resim ve heykel sanatının hızla soyut akımların içine girdiği dönem de budur. Denilebilir ki 1950 öncesi dönemdeki sanatsal oluşumlar, Batılılaşma yönündeki gelişmeler ve bu gelişmenin sanata yansıyan boyutlarıyla, 1950 sonrasında da temelde birbirleriyle ilintili modernleşme sorunlarıyla döneminin ekonomik sosyal ve siyasal gelişmelerinin paralelinde devam etmiştir.³⁰ Bu dönemde toplumsal gerçekçilik anlayışını benimseyen ve bu tarz resimler yapan ressamlar da bulunmakla birlikte, artık bireysellik olgularının kendini hissettirdiği 1950 sonrasında, Türk resminin bundan sonraki seyrinde önemli ve yönlendirici etkileri olduğu söylenebilecek gruplar da giderek azalacaktır. Diğer yandan, soyut resmin yaygınlaşmasıyla birlikte bu alandaki çalışmalara karşı bir ilgi başlamış, ancak soyut sanata yönelik bir yazın alanının var olmayışı bu ilginin bir süre daha sönük kalmasına neden olmuştur.

Heykel alanında 1960'lardan itibaren önceki yıllara oranla bir canlanma hissedilse de, sanat dergilerindeki makaleler dışında konuyla ilgili yazın örnekleri henüz çok az sayıdadır.³¹ Bununla birlikte 1967 yılında ilk defa Türk plastik sanatçılarına yönelik üç ciltlik kapsamlı bir ansiklopedinin yayınlanması dikkat çekicidir.³² Bülent Özer'in 1969 yılında *Bakışlar* başlığı altında günümüz resim, heykel ve mimarlık konularını ele aldığı kitabı ise fazlaca kapsamlı olmayıp, daha çok konuyla ilgili genel bir panorama sunmaktadır.³³

28 Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Resmi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, Cumhuriyet Dizisi: 20, 1998, s. 51.

29 Sibel Kılıç, "Türk Resminde Sürrealistler (1960 sonrası)", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, 2005, s. 64.

30 Tansuğ, *a.g.e.*, s. 245.

31 H. T. Flemming, *Rudolf Belling-Heykeller*, Alman Sanat Danışma Kurulu'nun Sergisi, Nisan-Mayıs 1965, İstanbul-Ankara; Nurullah Berk, Devrim Erbil, *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*, İstanbul, 1965-1966.

32 Nüzhet İslimyeli, *Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi*, Ankara, 1967.

33 Bülent Özer, *Bakışlar: Günümüzde Resim, Heykel, Mimarlık*, İstanbul, 1969.

1960'lı yıllarda genel kitap basım sayısındaki artışa paralel olarak, arkeoloji ve sanat tarihi araştırmalarına yönelik kitapların basımında dikkat çekici bir artış izlenirken; sürekliliği devam etse de sergi katalogları ve plastik sanat konulu kitapların sayısında göze çarpan bir artış hissedilmez. Konu içerik ve zenginliği bakımından da bir önceki döneme göre belirgin bir durgunluk sözkonusudur.³⁴ Buna karşılık dergicilik faaliyetlerindeki verimli hareketlilik devam etmektedir. *Yön, Ataç, Türk Kültürü, Devinim, Evrim, Kitap Belleten, Değişim, Dönem, Otağ, Yeni İnsan, Yeni Dergi, Cep Dergisi, Sanat ve Sanatçılar, Akademi, Hayat Tarih Mecmuası, Yol, Soyut, Yeni Gerçek, May, Sesimiz, Yaşamak, Yeni Eylem, Ankara Sanat, Papirus, Belgelerle Türk Tarihi, Ocak* 1960-1970 arası dönemde yayın hayatına katılan dergiler arasındadır.³⁵

1960 sonrasında, doğrudan Türk resim ve sanatını konu almasa da, o zamana kadar kültür ortamının yabancı olduğu pek çok yayın Türkçeye çevrilirken, bu alandaki eksiklikler ve sanat ortamlarının etkinliği yönündeki boşluklar daha çok devlet tarafından düzenlenen toplu sergiler aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır. 1960'ların sonunda sanatsal gelişmelerin aldığı görünüm, merkezi tabanlı eğilimler yerine çoğulcu bir anlayışın yaygınlaşması yönünde olmuş, Türkiye, bu dönemde artık yeni arayışlar içine girmiştir.³⁶

1970'lerle birlikte, gelişen teknoloji, halk ve kurumlar bazında artık benimsenmiş görünen çağdaş yaşam biçimleri, giderek artan okuma yazma oranı ve büyük ölçüde süreklilik kazanmış sanat olaylarının kültürel yaşama getirdiği canlılık bakımından farklı bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Bu sürecin dinamizmi bundan sonraki evrelerde çok daha büyük bir hız kazanacak, evrensel ve yerel olan çağcıl sentezlerle aynı çizgide seyrederken, etkileri yayın hayatında da kendini gösterecektir.

1971 yılında genel eğitimin dışındaki kültür ve sanata ilişkin görevlerin Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluk alanından çıkarılarak, yeni kurulan Kültür Bakanlığı'na devredilmesi, 1973 Birinci Uluslararası İstanbul Festivali, 1973'te Devlet Sergisi Yönetmeliği'nin yeniden düzenlenmesi, 1974 Fransa Uluslararası Plastik Sanatlar Sergisi'nde Türk Grubu'nun birincilik kazanması, 1975'te İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlı Sinema ve Televizyon Enstitüsü'nün açılması, 1977 İstanbul Yeni Eğilimler Sergisi, Türkiye'de ilk kez kavramsal sanat uygulamasının görülmesi, 1978'de İstanbul Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'nın kuruluşu, 1979'da TÜYAP fuarlarının başlaması, 1979 "Günümüz Sanatçıları Sergisi"nin ilkinin düzenlenmesi, 1978-1979'da Yüksek Öğretmen Okulu Resim Bölümü'nün açılması,

34 Malik Aksel, *Anadolu Halk Resimleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 868, 1960; Malik Aksel, *Türklerde Dini Resimler*, İstanbul, 1967.

35 Günyol, a.g.m., s. 109-114.

36 Özsezgin, a.g.e., s. 50-51.

1981 Grafikerler Meslek Kuruluşu 1. Sergisi, 1982 Atatürk Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitim Bölümü'nün kurulması, 1983 İstanbul Anadolu Medeniyetleri Sergisi, 1985 Ankara Hacettepe Üniversitesi, Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını, Güzel Sanatlar Fakültesi I. Ulusal Sanat Sem-pozyumu, 1985 Ankara I. Plastik Sanatlar Sempozyumu, 1986 Birinci Avrupa-Asya Sanat Bienali, 1987 Uluslararası Birinci İstanbul Bienali, 1987'de TÜYAP fuarları çerçevesinde İstanbul Sergi Sarayı'nın faaliyete geçirilmesi ve 1989 yılında başlayan A B C D sergileri, 1970 ile 1990 arasındaki yirmi yıllık dönemin önde gelen sanat olayları arasındadır.

1970'lerin sanat ortamlarına getirdiği en büyük yeniliklerden birisi özel galerilerin yaygınlaşmaya ve çoğalmaya başlamasıdır. Bunun en büyük etkisi ise sanatçılar için üslup gelişmelerine, karşılıklı etkileşimlere, tepkilere kaynaklık ederek Türk sanatının daha sağlam temeller üzerine oturmasını sağlamak olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren giderek artan özel galeriler aynı zamanda resim ve heykel sanatının İstanbul, Ankara dışında Anadolu'ya da yayılmasını sağlamıştır. Galerilik konusunda artan bu özel girişimler, sanatçıların, toplumun belli bir kesiminin sanat yapıtı alıcısı olmasını "zorlama arayışlarını" desteklemiştir. Bu dönemde ayrıca sanatçılara sergi açabilecekleri bir mekân sağlama ihtiyacı duyan resmî makamlar da bu yöndeki çalışmalarına hız vermişlerdir. Özel ve resmî nitelikli galerilerin bu artışına karşılık 1970-80'li yıllarda sanatçı gruplarının giderek azaldığı, daha çok kamu kurum ve kuruluşlarıyla bağlantılı meslekî dayanışmayı öngören örgütlü toplulukların bir araya geldiği görülür.³⁷ 1970'lerden itibaren sanatçıların özgün olma ve kimlik arayışları, Batı kaynaklı yeni oluşumlara bireysel yorum katarak yönelme istekleri artmıştır. Bunda ülkenin bütün kurumlarıyla çağcıl gelişmelere açılmasının olduğu kadar, çeşitlenen sanat okullarının, özel resim atölyelerinin, özel galerilerin sanat ortamına taşıdığı düşünsel ve görsel zenginliklerin de payı vardır. Ayrıca teknolojik gelişmelerin sonunda yurtdışı odaklı sanat hareketleri ile iletişim kurma, dış ülkelere gitme olanağının artması sanatçı yaratıcılığı üzerinde oldukça etkili olmuştur.³⁸

1970'li yıllarda, *Yeni a, Milliyet Sanat, Pınar, Töre, Sanat, Türkiye Defteri, Resim ve Heykel, Köken, Maveria, Ocak, Zafer, Köprü, Sanat Çevresi, Arkeoloji ve Sanat, Oluşum, SED Sanat-Edebiyat, Sızıntı, Kök, Yönelişler, İktibas, Somut, Lale, Boyut, Yeni Boyut, Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Halk Kültürü, Sanat Emegi, Güney, Antika, Sanat Rehberi, Plastik Sanatlar Dergisi, Artist, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, Resim ve Heykel Müzesi, Sanat ve Toplum* gibi yeni dergiler yayın hayatına girmiş,³⁹ sanat eleştirisine yönelik yeni değerlendirme

37 Özsezgin, *a.g.e.*, s. 82-83.

38 Ayşegül Demirbulak, "Çağdaş Türk Resminde Otoportre", Doktora tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, 2007, s. 54.

39 Bkz. Günyol, *a.g.m.*, s. 114-120; Mülayim, *a.g.e.*, s. 227-290.

yöntemleri ve yeni yaklaşım biçimleri yazım alanına taşınmıştır. Böylece sanatçılar üzerine derinlemesine incelemelerin, yapıt araştırmalarının, bilgi ve belge kaynaklarını bulup ortaya çıkarmanın, bu kaynaklardan yararlanmanın olumlu sonuçları, aradaki boşlukların doldurulmasında etkili olmuş, mevcut bilgilerin sınırları genişletilmiştir.

1970'lerin başında dergi sayısındaki bu önemli artış 1980'lere doğru önemli ölçüde duraklamış ve bu durgunluk bir süre devam etmiştir. Bu dönemde yayın hayatına katılan dergiler arasında *Yazko Edebiyat*, *Yazko Çeviri*, *Yazko Somut*, *Çağdaş Eleştiri*, *Yarın*, *Töre*, *Kıyı*, *Körfez*, *Saçak*, *Ulusal Kültür*, *Hürriyet Gösteri*, *Erdem*, *Sanat Olayı* vb. sayılabilir. Bu dergiler arasında yer alan Yazko dergilerinin bir özelliği, Türkiye'de ilk kez ciddi bir girişimle kurulan ve bünyesinde birçok yazar, şair ve çevirmeni barındıran "Sınırlı Sorumlu Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi" tarafından çıkarılmasıdır. Ayrıca 1980 sonrasında sanat-edebiyat dergiciliği büyük basın kuruluşlarının bu alana ilgi göstermesi ve sermaye yatırmaya değer görmesiyle, yeni bir çehre kazanmıştır.⁴⁰ Nitekim sanat yayıncılığında, bankalardan ve özel kurumlardan başlayarak bu alandaki boşluğu doldurmayı amaçlayan girişimlerin başlangıcı da 1980'li yıllara dayanmaktadır. Önemli ya da kapsamlı sergilere katalog yapmakla başlayan bu yöndeki çabaların zamanla özel galerileri yakından ilgilendiren etkinlikler arasına girdiği gözlemlenir. Müzayedeciliğin canlanmasıyla müzayede kuruluşları da özenle basılmış kataloglar yayımlayarak, gelişen sanat piyasasına bu yönde katkıda bulunmuşlardır. Baskı teknolojisindeki yeni gelişmelerin sanat kitaplarına yansımaları sonucunda bu tür yayınlar için gerekli olan baskı kalitesine yönelik arayışlar, kimi özel yayın evlerinin de devreye girmesiyle bir tür rekabet ortamı yaratmıştır.⁴¹

1970'li yılların sonlarında basılan plastik sanatlara yönelik kitaplar yalnızca nicelik yönünden değil, nitelik ve içerik açısından da büyük bir zenginlik gösterir. *Devlet Resim ve Heykel Sergisi Katalogları*'nın basımına bu yıllarda da devam edilmiş, sanatçı biyografilerine yönelik çalışmalar özellikle 1980'lerden itibaren sayıca çok artmıştır.⁴² Bu dönemde Türk plastik sanatları ve sanatçıları daha çok genel bir bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmış ; çeşitli müzelerde yer alan plastik sanat koleksiyonlarının tanıtıldığı kitapların

40 Günyol, *a.g.m.*, s. 120.

41 Özsezgin, *a.g.e.*, s. 90,92.

42 Türkkiye Ataöv, *Eşref Üren*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın: 212, Türk Ressamları Dizisi: 1. 1980; Kıymet Giray, *Mahmut Cuda*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1982; Devrim Erbil, Zahit Büyükişleyen, Ozan Sağdıç, *A. Abidin Elderoğlu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984; Turan Erol, *Bedri Rahmi Eyüboğlu*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1984; Gül İrepoğlu, *Feyhaman Duran*, İstanbul: Tifdruk Matbaacılık, 1986; P. Selz, *Bedri Baykam*, çev. Ayşe Sosyal, İstanbul: Aksoy Matbaası, 1986; Tülin Onat, Server Demirtaş, *Adnan Çoker*, İstanbul: Derimod Kültür Merkezi Yayınları, 1989.

sayısı giderek çoğalmıştır.⁴³ Sanat felsefesi, estetik vb. konuların analitik ve eleştirel yaklaşımlarla değerlendirildiği eserler ise diğer dikkat çekici çalışmalar arasındadır.⁴⁴ Bu dönemde basılan kitaplar nitelik ve içerik zenginliği yanında, Türk resim sanatını artık sistematik ve kronolojik bir disiplinle ele alan yayınlar olması bakımından da önem kazanmaktadır. Bunlardan bazıları bugün dahi en kapsamlı ve güvenilir başvuru kitapları olarak değerlerini muhafaza etmektedir. 1973 yılında Nurullah Berk ve Adnan Turani'nin iki cilt halinde yayınladıkları *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı*, Gültekin Elibal'ın *Atatürk ve Resim Heykel'i*, yine aynı yıl Nurullah Berk ve Hüseyin Gezer tarafından yazılan *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, Sezer Tansuğ'un 1979 tarihli *Örneklerle Türk Resim ve Heykel Sanatı*, aynı yıl sunuş yazısını Suut Kemal Yetkin'in kaleme aldığı, Günsel Renda, Turan Erol, Nurullah Berk, Adnan Turani, Kaya Özsezgin, Mustafa Asher tarafından 4 cilt olarak hazırlanan *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, 1981 yılında Nurullah Berk'in çıkardığı, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı*, 1983 yılında Nurullah Berk ve Kaya Özsezgin'e ait *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi* ile Sezer Tansuğ'un *Çağdaş Türk Sanatı* bu kitaplar arasında öne çıkanlardır.⁴⁵ Bu dönemin plastik sanatlar yazınında öne çıkan

43 Nüzhet İslimyeli, *Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi*, Ankara, 1967; İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971; Nurullah Berk, *Ustalarla Konuşmalar*, Ankara: Baylan Yayınevi, Sanat Yayınları: 4, 1971; Nurullah Berk, *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*, İstanbul, 1972; Sezer Tansuğ, *Resim Kılavuzu*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973; Sezer Tansuğ, *Beş Gerçekçi Türk Ressamı*, İstanbul, 1976; Adnan Turani, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 183, 1977; Sezer Tansuğ, *Örneklerle Türk Resim ve Heykel Sanatı*, İstanbul, 1979; Nüzhet İslimyeli, *Ülkemize Onur Kazandıran Sanatçılar*, Ankara: Ankara Sanat Yayınları: 8, 1980; Bedri Rahmi Eyüboğlu, Elif Naci, Mustafa Asher, Sema Koşan, *Çağdaş Türk Resminden Örnekler*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1982; Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983; Adnan Turani, *Türkiye İş Bankası Koleksiyonundan örneklerle Batı anlayışına dönük Türk Resim Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984; Zahir Güvemli, *Sabancı Resim Koleksiyonu*, İstanbul: Akbank Yayınları, Sanat Kitapları Serisi: 7, 1984; Zahir Güvemli, *Resim Sanatı ve Türk Resmi*, İstanbul: Akbank Yayınları, Sanat Kitapları Serisi: II, 1987; Taha Toros, *İlk Kadın Ressamlarımız*, İstanbul: Akbank Sanat Yayınları, 1988; Sezer Tansuğ, *Türk Resminde Yeni Dönem*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988; Seyfi Başkan, *Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi*, Ankara: Akbank Yayınları, 1989.

44 Adnan Turani, *Çağdaş Sanat Felsefesi*, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1974; Bedrettin Cömert, *Estetik*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1975; Sezer Tansuğ, *Sanata Yaklaşım: Eleştiride Duyarlılık Çağı*, İstanbul: Künmat Yayınları, 1976; Sezer Tansuğ, *Sanatın Dili*, İstanbul: Özkaya Matbaası, 1976; İsmail Tunali, *Felsefenin Işığında Modern Resim*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981; Sabahattin Eyüboğlu, *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*, İstanbul: Cem Yayınevi, c. 2, 1982; Sezer Tansuğ, *Herkes İçin Sanat*, İstanbul: Altın Kitaplar, 1982; Bedri Baykam, *Resim, Kolaj, Basıkı, Desen*, İstanbul: Art Galeri, 1982; Sezer Tansuğ, *Karşıtı Aramak*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1983; Beral Madra, *Çağdaş Sanatın Kimliği*, İstanbul: Galeri BM Yayınları, 1989.

45 Nurullah Berk, Adnan Turani, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı*, İstanbul, c. 1-2, 1973; Gültekin Elibal, *Atatürk ve Resim Heykel*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 121, Atatürk Dizisi: 19, 1973; Nurullah Berk, Hüseyin Gezer, *50 Yılın Türk Resim ve Heyke-*

yazarları ise, Nurullah Berk, Kaya Özsegin, Sezer Tansuğ, Adnan Turani, Turan Erol ve Günsel Renda'dır.

Heykel sanatı açısından ise; 1970'lerin başından itibaren özellikle bu sanat dalının yapım ve teknik yönüne ışık tutacak eğitici bazı kitapların yayınlanmaya başladığı⁴⁶ ve doğrudan heykel sanatını konu alan kitapların sayısında az da olsa bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu yayınlar kronolojik bir düzende tematik olarak kısaca değerlendirildiğinde, doğrudan heykel sanatının konu alındığı bilimsel nitelikli ve içerik bakımından ilk kapsamlı kitapların 1970'li yılların başında ve büyük ölçüde Cumhuriyet'in 50. yılı etkinlikleri çerçevesinde yayın hayatına kazandırıldığı görülür. *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli* bugün dahi ilgili literatürde önemini koruyan eserlerin başında gelmektedir. İki bölüm halinde ele düzenlenen kitabın heykelle ilgili kısmı kendisi de bir heykeltıraş olan Hüseyin Gezer tarafından kaleme alınmıştır. Eserde genel bir bakış çerçevesinde; Türklere heykel geleneğinin varlığı ve örnekleri, Cumhuriyet'in Türk heykel sanatı açısından hazır buldukları, heykel sanatının yaygınlaşması ve uygulamadaki gelişmeler, devletçe alınan teşvik ve tedbirler gibi konulara ışık tutulmuş, ardından Cumhuriyet'ten önce yetişmiş Türk heykeltıraşları, Cumhuriyet döneminde Türkiye'de faaliyet göstermiş yabancı heykeltıraşlar, İlk Cumhuriyet kuşağı heykeltıraşları biyografik bilgileri ve eserleri bakımından kronolojik bir tasnif içerisinde ele alınmıştır. Kitapta ayrıca, heykel eğitiminde yabancı uzmanlardan yararlanma, akademinin ilk yabancı heykel hocası olan Rudolf Belling ve onun yetiştirdiği Türk heykeltıraşları, heykel atölyesinde yaşanan bölünmenin ardından Hadi Bara ve Zühtü Müritoğlu'nun öğrencileri, Hüseyin Gezer ve Şadi Çalık'ın öğrencileri ve heykel eğitimi almadan başka dallarda yetişmiş heykel sanatçıları ayrı bölümler halinde değerlendirilmiş, eserin sonuna elli yıllık Türk heykelinin bir kronolojisi ve Atatürk anıtlarının bir listesi eklenmiştir. Türk heykel sanatı, sanatçıları ve eserlerinin doğrudan detaylı ve kronolojik tasnifini içermesi bakımından bir ilk olan bu eserin, aynı yazar tarafından 1984 yılında tıpkıbasımı yayınlanmıştır.⁴⁷

li, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, Cumhuriyetin 50. Yıl Dizisi: 2, 1973; Sezer Tansuğ, *Örneklerle Türk Resim ve Heykel Sanatı*, İstanbul, 1979; Günsel Renda, Turan Erol, Nurullah Berk, Adnan Turani, Kaya Özsegin, Mustafa Ashier, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, İstanbul: Tıglat Yayınları, 4. 1979-1989; Nurullah Berk, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, İstanbul 1981; Nurullah Berk, Kaya Özsegin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 248, Cumhuriyet Dizisi: 11, 1983 ; Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.

46 Yılmaz Gültekin, *Heykel Tekniği ve Okullarda Modelaj*, İzmir: Hür Efe Matbaası, 1972; R. Savaş, *Modelaj*, Ankara, 1977, Remzi Savaş, *Form ve İnşa*, Ankara, 1978; Tamer Başoğlu, *Bronz Dökümü*, İstanbul, 1979; R. Başgut, *Heykel Döküm Teknolojisinin Gelişmesi*, Ankara, 1985.

47 Hüseyin Gezer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.

1970'lerin başında doğrudan Türk heykel sanatının ele alındığı bir diğer eser farklı yaklaşım ve içeriğiyle dikkati çekmektedir. Gültekin Elibal *Atatürk ve Resim Heykel* adlı kitabında ilk defa büyük önderin sanata, özellikle resim ve heykel sanatına olan ilgi ve teşviklerini, Atatürk'ün yaşamı boyunca resim ve heykel sanatıyla olan bağlantılarını, konuyla ilgili olabilecek konuşma ve demeçlerini ayrıntılı dokümanlar eşliğinde farklı bir perspektiften değerlendirmiş, yabancı ve yerli sanatkârlara ilişkin detaylı bilgilerle Türkiye'de heykel ve resim olgusunun uygulama ve algılama boyutunu mercek altına almıştır. Yazar eserinin sonunda ayrıca 1839 yılından 1973 yılına kadar sanat ve kültür olayları, sanatçıları ve eserlerine dair ayrıntılı bir kronoloji sunmuş, yanı sıra alfabetik olarak il ve ilçe sıralamasına göre Atatürk heykel ve anıtlarının sanatkârlarını da içeren bir listesini vermiştir.

Yukarıda sözü edilen heykel teknik ve eğitime yönelik meslekî nitelikteki kitaplar dışında 1980'lere kadar heykel alanında fazlaca bir veriye rastlanmaz. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ise heykel alanında yazılmış bir iki kitaba dikkat çekilebilir. Bunlardan ilki bir anlamda Gültekin Elibal'ın *Atatürk ve Resim Heykel*'i ile aynı paralelde düşünülebilecek bir tema üzerine kurulmuştur. Semavi Eyice tarafından kaleme alınan *Atatürk ve Pietro Canonica* adlı eser⁴⁸ mektup, hatırat vb. belgeler ışığında heykeltraş Canonica'nın Türkiye'deki faaliyetleri ile Atatürk'e ve Türkiye'ye dair hatıraları hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Sezer Tansuğ'un aynı yıl yayınlanan *Çağdaş Türk Sanatı* adlı kitabı ise, resim, mimari, grafik, seramik vb. yanı sıra Türk heykel sanatının kronolojik ve analitik bir disiplinle ayrıntılı olarak ele alındığı önemli kitaplar arasında sayılmalıdır. Çalışmada, sanatta yenilenme programları çerçevesinde kurumlar, asker ve sivil aydınlar, Osmanlı döneminden başlayarak Batı etkisi, ulusal amaçlar, çağdaşlaşma yolundaki girişimler, yeni arayışlar, ülke sorunları ve devlet desteği, teknolojik gelişmeler ve uyum süreci, yeni boyutlar, ortamlar ve heykel sanatının tüm bu süreçler içerisindeki gelişimi bütüncül bir bakış açısı içerisinde değerlendirilmiştir.

1970-1980'li yıllarda şüphesiz sanat tarihi araştırmalarının diğer alanlarına yönelik çalışmalar da oldukça artmış, yanı sıra plastik sanatlar alanında yazılmış yabancı dilden çevirilerle pek çok eser dilimize kazandırılmıştır. Bunun dışında 1970'lerden itibaren doğrudan "sanat eğitimi"ne yönelik kitapların da sayıca arttığı ve konunun giderek daha fazla önemsendiği anlaşılmaktadır.⁴⁹

1990'lı yılların başından itibaren, ressamların sanatçı kişiliklerini, yapıtlarını konu alan ve kapsamlı araştırmaları içeren monografik türde kitaplar, bu alandaki ihtiyaçları karşılayacak düzeyde yoğunlaşma aşamasına girer. 1940'lı

48 Semavi Eyice, *Atatürk ve Pietro Canonica*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1986.

49 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gülgün Engin, "*Sanat Eğitimi Bibliyografyası (Cumhuriyet Dönemi Yayınları Üzerine Bir İnceleme)*", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

yıllarda Pertev Boyar ve Sami Yetik gibi sanatçı yazarların, salt biyografik bilgiler vermeyi amaçlayan kitaplarıyla ve gene aynı yıllarda resmî ve özel kurumların yayımladıkları sanat ve kültür dergileriyle sınırlı bir aşamada başlayan bu tür etkinliklerin, ortalama yarım yüzyıllık bir aradan sonra, serbest piyasa ve rekabet koşullarının etkisini duyurduğu bir ortamda geldiği nokta, sanatsal etkinliklerle bu etkinlikleri belgeleyici bir işlev taşıdığı kuşku götürmeyen sanat yayıncılığının ortak bir yönde kanaliz olmaya başladığının da göstergesidir. Sanat yayıncılığında, Türkiye İş Bankası, Yapı Kredi ve Akbank gibi bankaların, genel plandaki yayınlarına sanat kitaplarını da katmayı öngören çabaları bu bağlamda itici bir güç oluşturmuştur. Daha çok edebiyatla ilgili yayınlara öncelik vermiş olan yayınevleri, bankaların açtıkları bu yolda sanat kitapları da yayımlayarak bu anlamda bir prestij arayışı içine girmek gereğini duymuşlardır. Özellikle temel sanat yayınlarının dilimize kazandırılmasında, bu arayışın etkili sonuçlar verdiği söylenebilir. Özel galeriler arasında ise, 1985 yılında kurulan ve çağdaş Türk sanatçıların kapsamlı bir dizi halinde tanıtmayı amaçlayan yayınlarıyla Bilim-Sanat Galerisi önemli bir hizmet vermektedir.⁵⁰

1990'lı yılların büyük oranda süreklilik kazanmış sanat olayları arasında 1990 İstanbul Üçüncü Asya-Avrupa Sanat Bienali, 1991 Birinci İstanbul Sanat Fuarı, 1992 Uluslararası Üçüncü İstanbul Bienali, 1993 Ondördüncü Milli Eğitim Şurası, 1996'da Sanat Eğitimcileri Derneği SEDER'in İnci San başkanlığında kuruluşu (amacı, sanat eğitimi çalışmalarını taşraya taşımak olan dernek, öğretim yılı içerisinde ayda bir, farklı konularda konferanslar düzenlemektedir), İstanbul "Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi"nin açılmasıyla TÜYAP'ın uluslararası bir niteliğe kavuşması, 1998 Genç Etkinlik-4 Sergisi'nin açılışı, 1998 İstanbul Askeri Müze, Dördüncü Müzecilik Semineri, 1998 İkinci Antalya Taş Heykel Sempozyumu, 1998'de Eskişehir Dördüncü Seramik Kongresi açılışı, 1998 İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Mediteranea/Seramikte Gelenek ve Çağdaşlık Sergisi, 1998 İstanbul Milli Reasürans Galerisi, Cumhuriyet Romansı/Yurt Gezileri 1938-1943 Resim Sergisi, 1998'de İstanbul Sekizinci İstanbul Sanat Fuarı açılışı, TÜYAP, 1998'de Ankara Elli Dokuzuncu Devlet Resim ve Heykel Sergisi açılışı, 1999'da İstanbul A.K.M., Ressamlar Fırçasından Atatürk Sergisi açılışı, 1999'da İstanbul Üç Kıta Bir Devlet sergilerinin açılışı, 1999 Altıncı Uluslararası İstanbul Bienali gibi büyük çaplı etkinlikler çağdaş sanatın çeşitli şekillerde geniş taban bulmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

1990'lı yıllarda teknolojik gelişmelerle bağlantılı olarak dergicilik ve makale yazımı alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. İstatistiksel verilere göre makale sayısının en üst düzeyde olduğu 1980-1989 döneminden beri Türki-

50 Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Resmi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, Cumhuriyet Dizisi: 20, 1998, s. 92.

ye’de yayımlanan makale sayısı sürekli bir artış göstermektedir. Artışın 1990-1999 döneminde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu süreçte en çok makale 1990 yılında yayımlanmıştır.⁵¹ *Türkiye’de Sanat, Anons, Seramik Dünyası, Tarih İncelemeleri Dergisi, Antika Kültürü Dergisi, Bilge, Genç Sanat, Sanatsal Mozaik, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Arış* 1990’lı yıllarda yayın hayatına başlayan kültür ve sanat dergilerinden bazılarıdır.⁵²

1990’lardan itibaren, özellikle bankaların kültür ve sanat alanındaki yayıncılığa verdikleri destekle kitap basımında da büyük bir artış gözlenir. Bunlardan biri olan Yapı Kredi Bankası’nın kurduğu Yapı Kredi Yayınları (YKY), 1992’de yaygın bir kültür yayıncılığı faaliyetine başlar. İş Bankası Kültür Yayınları (İKY) da bankaların yayıncılık alanına yatırım yapmasının ikinci örneğidir. 1990’lı yıllarda ve 2000’lerin başında yayıncılık/dağıtım ve kitabevi zincirleri alanında geçmişe kıyasla ciddi bir büyümenin yaşanması, yayıncılık piyasasını radikal biçimde dönüşüme uğratmıştır. Bu süreçte tüketim toplumunun eğilimleri doğrultusunda “popüler” kitapların sayıca çok arttığı ve buna bağlı olarak baskı kalitesi ve niteliğin düştüğü bir yayıncılık anlayışının yerleşmeye başladığı görülür. Yayıncılık alanındaki bu türden olumsuzluklara karşın, doksanlı yıllarda, büyük sermayenin kısmen yayıncılık alanına girmesi ve Batı’daki gibi modern kitap mağazalarının açılmasıyla yayımlanan kitap başlık sayısı ilk defa 10.000’leri yakalamıştır. 2000’li yıllarda Türk yayıncılarının dünya yayıncılarıyla entegrasyonu gerçekleşmeye başlamıştır. Yayıncılık sektörüne çağdaş bir bakış açısı hâkim olmuş ve yeni yayınevleri kurulmuş, teknolojik gelişmeler yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.⁵³ Nitekim bu süreçte plastik sanatları konu alan son derece nitelikli ve zengin içerikli kitapların basımında dikkat çekici bir artış gözlenmektedir. Özellikle Yapı Kredi, İş Bankası, Akbank, Halk Bankası ve diğerleri tarafından desteklenen sanat kitaplarının basım işi zenginleşmiş, konu ve metodoloji bakımından giderek çeşitlenmiştir. Bugün artık pek çok banka kültür ve sanat yayıncılığına büyük önem vermekte, edebiyat, tarih, sanat gibi kültürel açılıma dahil edilebilecek tüm alanlarda nitelikli eserlerin basımını desteklemektedir. Bu eserlerin başında sanatçı biyografileri gelmektedir. Adnan Turani, Kaya Özsezgin, Adnan Çoker, Ferit Edgü, Kıymet Giray ve

51 Yaşar Tonta, *Türkiye’nin Bilimsel Yayın Haritası: Türkiye’de Dergi Yayıncılığı Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Tubitak Projesi, Proje Yöneticisi Yaşar Tonta, Proje No: SOBAG-105K088, 2007.

52 Bkz. Mülayim, *a.g.e.*, s. 291-313.

53 Ayrıntılı bilgi için bkz. Münir Üstün, “Türk Yayıncılığının Bugünü ve Geleceği”, Ankara: 5. *Ulusal Yayın Kongresi*, 04-05 Aralık 2009 (bkz. http://www.ulusal-yayinkongresi.gov.tr/kongreden_Konusmalar; <http://www.edebistan.com/index.php/ulusal-yayincilik-kongresindeki>); Münir Üstün, “Yayıncılık Sektörüne Bir Bakış”, Ankara 2010 (bkz. <http://www.porttakal.com/haber-rakamlarla-turkiye-yayincilik-sektoru>), Taylan Tosun-Abdullah Arı-Fatih Taş, “Türkiye’de Yayıncılık Alanında Dönüşümler”, 04.11.2007 (bkz.<http://www.bgst.org/keab/cs20071102yayincilik.asp>); (http://www.ulusal-yayinkongresi.gov.tr/sonuc_bildirisi).

Mehmet Sinan Ergüven 1990'lı yıllarda değerli çalışmalarıyla bu alana katkıda bulunan yazarlar arasında öne çıkanlardır. Burada tümü listelenemese de bu yayınlarda konu edilen sanatçılar arasında ise *Namık İsmail*, *Nuri İyem*, *Nazmi Ziya*, *Ergin İnan*, *Mürşide İçmeli*, *Cemal Tollu*, *Sabri Berkel*, *Zeki Faik İzer*, *Sami Yetik*, *Abidin Dino*, *Burhan Uygur*, *Burhan Doğançay*, *Aydın Ayan* gibi isimler dikkat çekmektedir⁵⁴. 1990'lı yıllar sanatçı biyografileri yanında, Türk resim ve sanatının diğer alanlarını konu alan kitaplar bakımından da verimli bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Türk resim tarihinin kronolojik bir gelişim çizgisi içerisinde ele alındığı çalışmalar⁵⁵ ile resim

54 Günsel Renda, *Namık İsmail*, Türk Ressamları: 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992; Zeynep Rona, *Namık İsmail*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 18, 1992; Ferit Edgü, *Avni Arbaş*, İstanbul: Ada Yayınları, 1992; Kıymet Giray, *Nuri İyem*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1993; Kıymet Giray, *Çallı ve Atölyesi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1993; Oktay Ahmet, *Burhan Uygur*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Merkezi Yayınları, 1993; Turan Erol, *Nazmi Ziya*, İstanbul: Ünsal Ofset, 1994; Sezer Tansuğ, *Halil Paşa*, Türk Ressamları Dizisi: 3, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994; Adnan Turani, *Zeki Faik İzer*, Ankara: Enlem 80 Yayınları, 1995; Mehmet Ergüven, *Ergin İnan*, Ankara: Enlem 80 Yayınları, 1995; M. Ergüven, *Devrim Erbil*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1995; Mehmet Ergüven, *Mustafa Horasan*, İstanbul: Art Grup Mega Basım, 1995; Zeynep Yasa Yaman, *Mürşide İçmeli*, Ankara: Enlem 80 Yayınları, 1995; Jale Erzen, *Burhan Doğançay*, Ankara: Enlem 80, 1995; Kıymet Giray, *Hikmet Onat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995; Ferit Edgü, *Abidin Dino*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995; Turan Erol, *Nazmi Ziya*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995; Adnan Turani, Jale Nejdet Erzen, Mehmet Ergüven, Zeynep Yasa Yaman, Hasan Bülent Kahraman tarafından kaleme alınan ve Enlem 80 yayınları arasında çıkan *Erol Akyavaş*, *Ergin İnan*, *Mürşide İçmeli*, *Sabri Berkel* ve *Zeki Faik İzer* biyografileri, Ankara 1995; Adnan Çoker, *Cemal Tollu*, İstanbul: Galeri B Yayınları, 1996; Mehmet Ergüven, *Alp Tamer Ulukılıç*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1996; Mehmet Ergüven, *Neşet Günal*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1996; Mehmet Ergüven, *Sezai Özdemir*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1997; Mehmet Ergüven, *Aydın Ayan*, 25, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997; Ahmet Kamil Gören, *Avni Lifij*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997; O. Taylan, K. Ünsal, A. Baytaş, *Orhan Taylan*, İstanbul: Fast Print Basımevi, 1997; Kaya Özsezgin, *Fethi Arda*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1997; Kaya Özsezgin, *Sami Yetik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997; Veysel Uğurlu, *Neşe Erdoğ*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1997; Kıymet Giray, *Nuri İyem*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998; Kıymet Giray, *Aydın Ayan*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1999; Özkan Eroğlu, *Abdurrahman Öztoprak: duygulanım resimleri*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1999; Kaya Özsezgin, *Ayhan Türker: Bir İstanbul İzlenimcisi*, İstanbul: Yem Yayınları; Türk Resim Sanatı, 1999; Ahu Antmen, *Burhan Uygur, Bir Kitapta Resim Şart*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

55 Seyfi Başkan, *Ondokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türk Ressamları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1321, Sanat Eserleri Dizisi: 14, 1991; Gönül Gültekin, *Batı Anlayışında Türk Resim Sanatı*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası Kültür-Sanat Etkinlikleri, 1992; Birsen Alsaç, Üstün Alsaç, *Türk Resim ve Yontu Sanatı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993; Mehmet Ergüven, *Yorumla Doğru*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993; Zeki Sönmez, *Tarihi Gelişim içinde Türk-İtalyan Resim Sanatı İlişkileri*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1995; Nurdane Özdemir, *Anadolu Halk Kültüründe Resim, Heykel ve Müziğin Yeri, Önemi*, Ankara: Nurol Matbaacılık, 1997; Seyfi Başkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Resim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997; Kıymet Giray, *Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği*, İstanbul: Akbank Kültür Sanat Yayınları, 1997; Semra Germaner, *1960 Sonrası Sanat Akımlar, Eğilimler, Gruplar, Sanatçılar*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1997; Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Resim Sanatına Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1997; Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Resmi*,

sanatı ve tarihinin çok yönlü irdelendiği eserlerde⁵⁶ göze çarpan bir çeşitlilik hissedilir. Konuların ele alınış tarzı ve metodolojisi artık derin araştırma ve çabalara dayalı, bilimsel normların titizlikle göz önünde bulundurulduğu çok daha profesyonel bir çizgide seyretmektedir. Sergi ve şahıs katalogları ile özel koleksiyonlara yönelik tanıtım kitapları da yine bu dönemin diğer yayınları arasındaki yerini almaktadır.⁵⁷ 1990'lı yıllarda, doğrudan sanat terimlerini ve Türk plastik sanatçıları konu alan ansiklopedik nitelikli sözlük çalışmaları

İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, Cumhuriyet Dizisi: 20, 1998; Ayla Ersoy, *Günümüz Türk Resim Sanatı*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1998; Taha Toros, *İlk Kadın Ressamlarımız*, İstanbul: Ak Yayınları Sanat Kitapları Serisi: 12-1, Sayılı Matbaa, 1998; Nancy Atakan, *Arayışlar Resimde ve Heykelde Alternatif Akımlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998; *Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı, Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999; Kıymet Giray, *Manzara (İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu'ndan Örneklerle)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1999. Mülayim, a.g.e.

56 Bedri Baykam, *Boyanın Beyni: 80'li Yıllardan Makaleler*, İstanbul: Genç İşadamları Derneği, 1990; İpek Duben Aksüğü, Deniz Engel, *Çağdaş Düşünce ve Sanat*, İstanbul: a+A Plastik Sanatlar Derneği Yayın Dizisi, 1991; Hasim Nur Gürel, *Portre*, İstanbul: Sevimce Sanat Galerisi Yayınları, 1993; *Sanattan Yansımalar: Resim, Heykel, Seramik*, İstanbul: YEM Yayınları, 1994; Engin Özdeniz, *Türk Deniz Subayı Ressamları*, İstanbul: Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi; No: 1, 1994; Mehmet Ergüven, *Sırdaş Görüntüler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995; Erdoğan Tanaltay, *Sanat Ustalarıyla Bir Yaşam*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1995; Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Resim Yaparken*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1995; M. Sıtkı Erinc, *Resmin Eleştirisi Üzerine*, İstanbul: Hil Yayınları, 1995; Hasan Bülent Kahraman, *Halil Akdeniz (Monografi)*, Ankara: Enlem-80 Çağdaş Türk Plastik Sanatları Yayın Dizisi, 1995; Necla Yazıcioğlu Yavi, *İşletme Bilimi Gözüyle Türk Resim Sanatının Piyasa Araştırması*, İzmir, 1996; Sezer Tansuğ, *Gelenek Işığında Çağdaş Sanat*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997; Bedri Baykam, *Dönemin Rengi*, İstanbul: Literatür Yayınları, 1997; İsmail Avcı, *Önce Desen Sonra Desen*, İstanbul: Yorum Sanat Yayıncılık, 1999; Şeref Bigalı, *Resim Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.

57 Kaya Özsezgin, *DYO Resim Yarışmalarının Katkısı ile Türk Resim Sanatında 25 Yıl*, Ankara: DYO, 1991; Sezer Tansuğ, "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Hakkında" *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nden, Güzel Sanatlar Birliği'nde (1909-1991)*, İstanbul: Alarko Sanat Galerisi Kataloğu, 1991; Mehmet Ergüven, *Dönemler: Devrim Erbil Resim Sergisi*, 13 Mayıs-12 Haziran 1991, İstanbul: Yapı Kredi Kazım Taşkent Sanat Galerisi, 1991; *Halil Akdeniz; Seçilmiş Yazuları ve Sanat Yapıtları-II*, Ankara: Enlem 80 Yayınları, 1993; Veysel Günay, *Veysel Günay: Resim Sergisi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1994; Necmi Sönmez, *Fahr El Nissa Zeid Sergi Kataloğu*, İstanbul: E.K.A. Kültür Vakfı, 1994; *1950-2000 (Türkiye Merkez Bankası Çağdaş Türk Sanatı Koleksiyonu)* (Sergi Kataloğu), Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 1994; *5. İstanbul Sanat Fuarı Kataloğu*, İstanbul: Asır Matbaacılık, 1995; F. Bodur, M. Eruz, K. Giray, U. Derman; *Sabancı Koleksiyonu: Hat, Resim, Heykel, Porselen*, İstanbul: Akbank Yayınları; Müzeler ve Kurumlar, Çini, Seramik, Porselen, Mozaik, Türk Resim Sanatı, Batı Resim Sanatı, Hat, Minyatür, Tezhib, Ebru, Sahhaf, 1995; İskender Kemal, *Büyük Figür Sergisi Kataloğu*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Resim Heykel Müzesi Yayınları, İstanbul 1996; Kaya Özsezgin, *Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Koleksiyonu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996; Ahmet Kamil Gören, *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi Şişli Belediyesi*, İstanbul: Resim ve Heykel Müzeleri Derneği Yayını, 1997; *Türk Resim Sanatında Figüretif Gelişme*, İstanbul: Resim ve Heykel Müzeleri Derneği (Sergi Kataloğu), Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası Şişli Belediyesi, 1997; Yahşi Baraz, *Türk Resminde Soyut Eğilimler*, İstanbul: Dışbank Yayınları, Atatürk Kültür Merkezi, İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği (Sergi Kataloğu), 1998.

yanında, kültür ve sanat ansiklopedilerindeki plastik sanatlar konulu yazıların da artık daha bilimsel ve kapsamlı bir metodolojiyle ele alındığı görülmektedir.⁵⁸

Kitap yayıncılığı açısından 90'lı yılların sonlarına gelindiğinde, bir yandan tüketim toplumunun kalıpları doğrultusunda birtakım olumsuz gelişmeleri de beraberinde getiren farklı bir yayıncılık piyasası şekillenirken, diğer yandan yayıncılığın kitlesel bir patlama yaşaması için gerekli altyapı (dağıtım ve satış kanalları) oluşmaya ve hızla gelişmeye başlamıştır. Bankaların kültür sanata yönelik yayın teşvikleri yanı sıra özel galerilerin sanat kitapları yayınlama konusundaki girişimleri de son on yılda hızlanarak artmış, sanat eserlerinin nicelik ve nitelik yönü bu bağlamda büyük bir gelişme göstermiştir. Bunlar arasında Bilim ve Sanat Galerisi'nin yayın faaliyetleri dikkat çekicidir. "Çağdaş Türk Plastik Sanatları Koleksiyonu" kapsamında, Türkiye'nin önde gelen plastik sanatçılarının tanıtıcı ve başvuru niteliğinde kitaplarını yayınlayan galeri, "Türk Plastik Sanatları Dizisi" kapsamında 70'den fazla kitap ve katalog, ayrıca çeşitli şair ve ressamın kolektif çalışmalarından oluşan şiir/resim kitapları yayınlamıştır. 2004 yılı Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yeni kültür politikası çerçevesinde Türk kültürünün dünyaya açılması doğrultusunda önemli adımların atıldığı bir yıl olarak öne çıkmaktadır. 2005 yılında başlatılan TEDA (Türk Kültür, Sanat ve Edebiyatının Dışa Açılımı) Projesi kapsamında 634 Türkçe eserin yabancı dillere çevrilerek yurt dışında yayınlanmaları için destek verilmiştir. Son toplantısı 2009 yılında yapılan "Ulusal Yayın Kongresi", kültür ve sanat alanlarının da dahil olduğu günümüz basın hayatındaki son gelişmelerin ortaya konulması bakımından önemli bilgiler sunmaya devam etmektedir. Bu kongrenin temaları arasında, devletin yayıncılık alanındaki talepleri bu alanda giderek gelişen özel sektöre bırakması, yayıncılığın hukuki alt yapısını sektörün bütün bileşenleriyle birlikte oluşturması, Türk edebiyat, kültür ve sanat eserlerinin ve Türk yayıncılığının dünyaya açılması, yeni toplumsal ve teknolojik ortama uyum sağlaması gibi konular bulunmaktadır. Tüm bu gelişmeler yayıncılıkta yeni bir döneme ve perspektif değişimine işaret etmektedir.⁵⁹

2000'den günümüze uzanan süreçte yayınlanmış resim-heykel sanatıyla ilgili kitaplar sayıca çok fazla olduğundan ve hepsinin bibliyografik künyesini bu çalışmada sunma olanağımız bulunmadığından, genel bir fikir vermesi amacıyla burada yalnızca belli başlı yayınların adı zikredilmiştir. 2000-2010 yılı arasında resim sanatını konu alan eserlerin nicelik açısından artış gösteren en önemli grubunu "sanatçı biyografileri" oluşturmaktadır.⁶⁰ Bunların büyük

58 Kaya Özsezgin, *Türk Plastik Sanatçıları: Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994; *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 3 c., İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1998.

59 Bu konuda bkz. http://www.ulusalayayinkongresi.gov.tr/Sonuc_bildirgesi.html.

60 Kaya Özsezgin, *Burhan Uygur*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2000; Zeynep Avcı, *A'dan Z'ye Abidin Dino*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000; Beral Marda-Haldun Dostoğlu, *Erol Akyavaş Ya-*

bir çoğunluğu Yapı Kredi ve İş Bankası kültür sanat yayınları ile Bilim Sanat Galerisi yayınları olup, önemli bir kısmı Kaya Özsezgin ve Kıymet Giray tarafından kaleme alınmıştır. Son on yılın diğer sanat kitapları arasında ise; çeşitli sergi kataloglarının ve koleksiyonlara yönelik yayınların içerikleri ve baskı bakımından artık evrensel bir kaliteyi yakaladıkları görülmektedir.⁶¹

şamı ve Yapıtları, İstanbul. 2000; Ferit Edgü, Uğur Kökden, Zeynep Rona, *Ferruh Başağa*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2000; Günseli İnal, *Çağdaş Türk Plastik Sanatları'ndan Bir Kesit: Biyografiler*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2000; Canan Beykal, *Mustafa Ata*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2000; Mehmet Ergüven, *Devrim Erbil*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2000; Şükriye Dikmen, *Şükriye Dikmen*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000; Kıymet Giray, *Çallı ve Atölyesi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, Sanat Dizisi, 2000; Kaya Özsezgin, *Lütfü Günay*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2001; G. Xuriguera, C. Adamı, G. İnal, *Mustafa Altıntaş*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayınları, 2001; Zeynep Avcı, *A'dan Z'ye Abidin Dino*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001; Kıymet Giray, *Ergin İnan*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2001; Kıymet Giray, *Nuri İyem*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001; Ahmet Kamil Gören, *Ferruh Başağa*, İstanbul: Galeri Binyıl, 2001; Jale Erzen, *Nedret Sekban*, İstanbul: Evin Sanat Galerisi, 2001; Murat Ural, *Neşet Günal, Desenler 1941-2001*, İstanbul: Milli Reasürans Sanat Galerisi, Galeri Selvin, 2001; Murat Ural, *Habip Aydoğdu*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayınları, 2002; Kıymet Giray, *Mahmut Cuda*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002; Özkan Eroğlu, *Hayati Misman*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayınları, 2002; Selçuk Demirel, *Abidin Dino Özel Koleksiyon* (1978-1993), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003; Ferit Edgü, *Abidin*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003; Kıymet Giray, *Ferruh Başağa*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2003; Orhan Koloğlu, *Fikret Mualla Bir Garip Kişi*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2003; Kaya Özsezgin, *Ali Atmaca*, İstanbul: Galeri Artist, 2003; Kaya Özsezgin, *İsmail Ateş*, İstanbul: Yahşi Baraz Galeri Artist, 2003; R. O. Yılmaz, *Balaban*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2004; Ahmet Oktay, *Adem Genç*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2004; Jale Erzen, *Nedret Sekban*, İstanbul: Evin Sanat Galerisi Yayınları, 2004; Dilek Şener, *Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu*, İstanbul: Ravelli Sanat Galerisi Yayınları, 2004; Emel Koç, *Alyoşa*, İstanbul: Can Yayınları, 2004; Gül Irepoğlu, *Zeki Faik İzer*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005; Abdülkadir Günyaz, *Resul Aytumur*, İstanbul: Beyoğlu Sanat Merkezi, 2005; Canan Beykal, *Sabri Berkel Dönemler I-II (1930-1955)/(1955-1990)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006; Orhan Peker, *Çağdaşlar Güzel Sanatlar Akademisi 51' Mezunları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Özel Dizi, 2006; Jale Erzen- Zeynep İnankur, *Erol Akyavaş*, İstanbul: Finansbank, 2007; Burcu Pelvanoğlu, *Hale Asaf: Türk Resim Sanatında Bir Dönüm Noktası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

61 Neşet Günal, *10-15 Ekim 2000 İstanbul Sanat Fuarı Artist 10. Sergi Kataloğu*, İstanbul 2000; Kıymet Giray, *Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000; *Paris Okulu ve Türk Ressamları 1945-1960 Sergi Kataloğu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000; *Anonim, İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi Kataloğu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000; *Şükriye Dikmen 11 Ekim-04 Kasım 2000 Retrospektif Sergi Kitabı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000; *Anonim, "Nejat", Galerinev Sergi Kataloğu*, İstanbul: Mas Yayıncılık, 2001; *İlkay Karatepe, Asker Ressamlar Kataloğu*, İstanbul: Askeri Müze Yayını, 2001; Zeynep Yasa Yaman, *"D Grubu 1933-1951", Sergi Kitabı*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, 2002; Kıymet Giray, Uğur Derman, *Sabancı Üniversitesi Sıkıp Sabancı Müzesi Hat ve Resim Koleksiyonlarından Seçmeler*, İstanbul, 2 cilt, 2002; Kıymet Giray, *Mustafa Ata Sergisi Kataloğu*, İstanbul: Akbank Kültür Sanat Merkezi, 16 Ekim-23 Kasım 2002; Ömer Faruk Şerifoğlu, *Galatasaray Sergileri Katalog*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, 2003; *Yapı Kredi Resim Koleksiyonu: Çağdaşlar Kataloğu*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, 2004; *Anonim, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sanat Koleksiyonu*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, 2 cilt, 2004; *Gözlem, yorum, çeşitlilik: 20. yüzyıl Türk resminde etkileşimler, ilişkiler, karşılıklar*, (haz. Cem İleri), İstanbul: İKSV, İstanbul Mo- ➤

Çağdaş Türk resmine yönelik farklı konuların ele alındığı eserler de bu yıllardaki kültür sanat yazınının zenginliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁶²

1990-2000'li yıllar heykel yazını açısından da en verimli yıllardır. Bu süreçte doğrudan heykel sanatının konu alındığı eserler yanında, resamlara göre az olmakla birlikte artık heykel sanatçılarına yönelik biyografik çalışmaların da giderek arttığı görülür.⁶³ Heykel sanatı konusunda yapılmış bibliyografik

derm Sanat İktisadi İşletmesi, 2004; *Hacettepe Sanat Müzesi Koleksiyon: 1 Kataloğu*, Ankara: Hacettepe Basımevi, 2005; Özdemir Atlan, Fatoş Saka, *Zeki Faik İzer 1905-1988 Paris Resimleri Sergi Kataloğu*, 14 Aralık 2004-31 Ocak, İstanbul 2005; Necmi Sönmez, *Sanat Hayatı İçerir mi?: Sergi Eleştirileri, 1987-2000*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006; Mehmet Üstünipek, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Çağdaş Türk Sanatında Sergiler, 1850-1950*, İstanbul: Artes Yayınları, 2007; "Mehmet Güleriyüz 'Oradan Oraya'" *Sergi Kitabı*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 28 Kasım 2007 - 14 Ocak, 2008; *Hoca Ressamlar Ressam Hocalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

62 Anonim, *Cumhuriyetin Yetmişbeş Yılında Kültür ve Sanat*, İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 5, 2000; Hüseyin Elmas, *Çağdaş Türk Resminde Minyatür Etkileri*, Konya: Arı Ofset Matbaacılık, 2000; Kayıhan Keskinok, *Sanat Eğitimi*, Ankara: Sanat Yapım Yayınları, 2001; Ahmet Oktay, *Resim Yazıları*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2002; Mustafa Salim Aktuğ, *Sanat Yazıları*, Ankara: Hacettepe Ünivesitesi Yayınları, 2002; Ahmet Oktay, *Resim Yazıları*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2002; *Türkiye Sanat Yılığ 2002*, İstanbul: Sanat-Bilgi-Bele Yayınları, 2003; Ferit Edgü, *Görsel Yolculuklar*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, 2003; Adnan Çoker, *Akademiye Tanıklık*, Ankara: Bağlam Yayınları, 2003; Meral Madra, *İki Yılda Bir Sanat Bienal Yazıları 1987-2003*, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2003; Ayla Ersoy, *500 Türk Sanatçısı*, İstanbul: Altın Kitaplar, 2004; Sıtkı M. Erinc, *Kültür Sanat Sanat Kültür*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2004; Sıtkı M. Erinc, *Sanatın Boyutları*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2004; Kıymet Giray, *Cumhuriyet'in İlk Ressamları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004; Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Dost Dost, (Bedri Rahmi Eyüboğlu Yazıları 1938-1945)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004; Levent Çalikoğlu, *Çağdaş Sanat Konuşmaları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005; Uşun Tükel, *Resmin Dili*, İstanbul: Homer Kitabevi, 2005; Hıfız Topuz, *Fikret Mualla, Anılar, Resimler, Fotoğraflar*, İstanbul: Everest Yayınları, 2005; Ali Rıza Akalın, *Resimsel*, Ankara: Ofset, 2006; Altan Altan, *Resimli Resim Sözlüğü*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2006; Abidin Dino, *Gören Göz İçin Fikret Mualla*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2006; Fethiye Erbay, Mutlu Erbay, *Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Atatürk'ün Sanat Politikası*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, 2006; Özkan Eroğlu, *Resim Sanatı Sözlüğü*, İstanbul: Nelli Sanat Evi, 2006; Levent Çalikoğlu, *Çağdaş Sanatta Sivil Oluşumlar ve İnişiyatıfler: Çağdaş Sanat Konuşmaları 2*, İstanbul: Yapı Kredi Sanat Yayınlar, 2007; Hasan Bülent Kahraman, *Sanatçının Atölyesi; Düşünce Sanat Kültür Seçkisi/03*, İstanbul: Artshop Yayıncılık, 2007; İpek Duben Akstüğü, *Türk Resmî ve Eleştirisi 1880-1950*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 160. Sanat Estetik: 4 2007; Levent Çalikoğlu, *Çağdaş Sanat Konuşmaları 3 - 90'lı Yıllarda Türkiye'de Çağdaş Sanat*, İstanbul: Yapı Kredi Sanat Yayınları, 2008; Levent Çalikoğlu, *Çağdaş Sanat Konuşmaları 4 - Koleksiyon, Koleksiyonerlik ve Müzecilik*, İstanbul: Yapı Kredi Sanat Yayınları, 2009; *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü, Atatürk Dönemi (1920-1938)*, Osman Horata, Seyfi Başkan, Recep Boztemur vd. (ed.), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, c. 3, 2009.

63 Ali Teoman Germaner, *Aytaç Marmara Katı'nın Heykelleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992; Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1993; Canan Beykal, Sarkis, Beral Marda, *Plastik Sanatlarda Çağdaşlık Sorunsalı: Geçmişle Geleceği Arasında Kıvranan Sanat*, İstanbul: Salı Toplantıları Dizisi, Yapı Kredi Yayınları, 1993; Jale Erzen, *Mehmet Aksoy*, İstanbul: Bilim ve Sanat Galerisi Yayınları, 1996; Kıymet Giray, *Bir Yerde Bir Zamanda Remzi Savaş*, Ankara: Emlak Sanat Galerisi Sergi Kitapçığı, 1998; Fethiye Erbay, Mutlu Erbay, *Cumhuriyet Döne-*

bir araştırmanın istatistik verilerine göre; dergilerdeki makalelerin de dahil olduğu toplam 1686 adet ilgili yayın ayrı kategorilere göre incelendiğinde genel olarak “heykel” konusunu ele alan yazılar 280 tanedir. “Heykeltraşlar” konusu 295 ile ilk sıradadır. “Sergi ve katalogları”na ilişkin yayınlar 535 adet, “anıtlar”la ilgili yayınlar 82 adet, “heykel eğitimi” 32 adet, “eleştiriler” ise 162 adettir. Heykelle ilgili diğer konuların ele alındığı yayınlar 300 adettir. Heykel yazımı çoğunlukla süreli yayınlarda çıkan haberler ve makaleler çevresinde yoğunlaşmakta olup, zaman zaman birbirini tekrarlayan yazılar da dikkat çekmektedir.⁶⁴ Buna göre, Türk heykeli ile ilgili kitaplar sayıca çok azdır. Biyografilerin dışında, 2000’li yıllarda doğrudan heykel sanatını konu alan kitaplar arasında, Kıvanç Osma’nın kaleme aldığı *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri*, 1923 ve 1946 yılları arasında Türkiye’de anıt heykel kavramını ve bu dönemde gerçekleştirilen anıtları kronolojik olarak düzenlenmiş bir katalog eşliğinde ele almaktadır. Yazar kitabında ayrıca anıt heykelleri yıllara, sanatçılarına, buldukları il ve ilçelere göre sıralayan listelere ve sanatçı biyografilerine de yer vermiş, konuyla ilgili zengin bir kaynakça sunmuştur. Heykel sanatının doğrudan konu alındığı son dönem yayınları arasında dikkati çeken bir diğer çalışma, dünden bugüne *Taksim Cumhuriyet Anıtı*’nın yapım öyküsünün anlatıldığı eserdir. Mevlüt Çelebi tarafından kaleme alınan bu çalışma tematik kurgusu ve metodolojisi bakımından diğer örneklerden ayrılır. Esas itibarıyla Türk basımında anıtlarla ilgili haberlerden yola çıkarak oluşturulmuş olan eserde; anıtı yaptırmak için yürütülen hazırlık aşamaları, Pietro Canonica ile sözleşme imzalanması, anıtın yapımı, çevre düzenlemesi ve ardından anıtın İstanbul’a getirilişi, açılış töreni ve yapılan konuşmalar, çeşitli yayın organlarında konuyla ilgili çıkan haberler ve bu anıt etrafında gelişen tartışmalar belgeler ışığında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kitaptaki son bölüm ise Taksim Anıtı’na ve Canonica’ya yönelik eleştirilere ayrılmıştır.

mi (1923-1938) Atatürk’ün Sanat Politikası, İstanbul 1999; *Remzi Savaş: [heykel sergisi]*, Ankara: Türkiye İş Bankası, 2000; Levent Çalıkoğlu, *Yunus Tonkuş*, İstanbul: Akbank Sanat Merkezi, 2000; *Heykel Oburu: Mehmet Aksoy Kitabı / Söyleşi, Aydın Engin*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002; Kıvanç Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003; Siren Çalık, *Şadi Çalık*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004; L. Çalıkoğlu, *Rahmi Aksungur*, İstanbul: Milli Reasürans Sanat Galerisi, 2004; Ayla Ersoy, *500 Türk Sanatçısı (Plastik Sanatlar)*, İstanbul: Altın Kitaplar, 2004; Murat Ural, *Kuzgun Acar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004; Levent Kılıçoğlu, *Heykellerle Yaşayan Üniversite*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları:1669, 2005; Mevlüt Çelebi, *Taksim Cumhuriyet Anıtı*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006; *Resim, Heykel: Bütün Bir Yaşam = Drawing, sculpture: a complete life / Zühtü Müridoğlu*, haz. Korkut Erdur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2006.

64 Uğur İlçi, “*Türk Heykel Bibliyografyası*”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Anasanat Dalı, 1998. Ayrıca bkz. Şehnaz İşeri, “*Çağdaş Türk Resim ve Heykel Bibliyografyası*”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Heykel sanatına yönelik kitaplar genel bir bakış açısı içerisinde değerlendirildiğinde Türkiye'deki heykel kavramının ve Cumhuriyet'ten günümüze olan gelişiminin daha çok anıt heykeller bazında ele alındığı görülür. Bu durum şüphesiz, heykel sanatının geleneksel anlamda süreklilik gösteren bir geçmişinin bulunmaması, Cumhuriyet'e yönelik kazanımların hayata geçirilmesi aşamasında farklı misyonlar da yüklenerek geniş çevrelerde etkili olabilmesiyle yakından ilgilidir. Sanatkârların soyut heykele yönelik veya anıt heykellerin dışındaki çalışmaları çeşitli eserlerde kronolojik akış içerisinde değerlendirilmekle birlikte, doğrudan bu alana yönelik detaylı bir araştırma, biyografik yayınlar dışında bugüne kadar gerçekleşmemiştir. Özellikle 1950 sonrası Türk heykelinin değerlendirilmesi aşamasında bu boşluğun büyüdüğü görülür. Heykel yazını bu bağlamda figüratif sanattan soyuta geçiş, kavramsal sanat ve yeni figür yorumlarına yönelik açılımlar, günümüzün çağdaş yaklaşımlarını veya güncel sanatın gelişim dinamiklerini sanatçıların eserleri ışığında bir bütün olarak takip edebileceğimiz örneklerden yoksundur. Aynı yoksunluk büyük ölçüde 1950 sonrası Türk resmi ve eleştirisine yönelik araştırmalar için de sözkonusudur. Bugün için bu açığın daha çok sanat dergilerindeki ilgili makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri ile giderilebildiğini söyleyebiliriz.

Cumhuriyet dönemi çağdaş Türk resim ve heykel sanatına ilişkin literatürün ele alındığı bu araştırmada şüphesiz, konunun daha çok kitap ve dergi yayıncılığı etrafında gelişen yönüne ışık tutulmaya çalışılmıştır. Dergilerdeki makalelerin künye bilgileri ve konu içerikleri, doktora ve yüksek lisans tezleri, gazeteler, sergi katalogları, ansiklopediler, çeşitli özel koleksiyonlara ait belge ve dökümanlar, sempozyum ve kongre bildirimleri ile arşiv kaynaklarının ayrıntılı bir dökümanı sözü edilen nedenlerden ötürü bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte resim ve heykel sanatıyla ilgili olarak Cumhuriyet'in ilanından günümüze uzanan çizgide Türkiye'de plastik sanatlar alanında ortaya konulan gelişmelerin bir bütün olarak algılanabilmesinin ancak, söz konusu alanları da içeren bilimsel nitelikli çalışmaların varlığıyla mümkün olabileceğinin altı çizilmelidir. Bir ön çalışma olarak sonraki araştırmalara küçük bir katkıda bulunabilirse bu makale büyük oranda amacına ulaşmış olacaktır.

Cumhuriyet Dönemi Türk Plastik Sanatları

Sevay OKAY ATILGAN

Özet

Batı teknik ve yöntemlerinin kullanımına dayalı gelişimi Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerini de kapsamakla beraber, asıl çıkışını Cumhuriyet döneminde gerçekleştiren Türk resim ve heykel sanatının çağdaş ölçütler bağlamındaki seyri, ülkemiz için henüz bir asrı bile doldurmamış, uzun soluklu mesafelerin hızlı ve çarpıcı dönüşümlerle kısaltıldığı çok yoğun bir sürece işaret etmektedir. Çağdaşlaşmaya yönelik kültür politikalarının ana unsurları olarak toplumsal kalkınma ve bilinçlenmedeki rolleri de göz önünde bulundurulduğunda; resim ve heykel sanatı açısından Cumhuriyet'in başlangıcından bugüne alınan yolun anlaşılması, ayrıştırılması; özellikle de literatür bazında bir bütün olarak değerlendirilmesi şüphesiz, çok katımlı disiplinlerarası bir ekip çalışması yanında, kapsam ve zaman bakımından da geniş açılımlı çabaları öngörmektedir. Bu makale sözkonusu nedenlerden dolayı, çağdaş Türk resim ve heykel sanatına ilişkin literatürün tüm yönleriyle ele alındığı; analitik ve eleştirel yöntemlere göre metodlandırılmış bir çalışma değildir. Kitap, tez, makale, ansiklopedi maddeleri, sergi katalogları, gazete ve arşiv belgeleri, yabancı kaynaklar vd. ilgili yayınların ayrıntılı ve tam bir dökümanının yalnızca künye bilgileri dahi araştırmanın kapsamını fazlasıyla aşacağından, burada daha çok ana kaynak niteliğindeki kitapların ve ilgili alandaki dergi yayıncılığının konu edildiği sistematik ve kronolojik bir gruplandırma çerçevesinde, resim ve heykel literatürüne dair bir giriş, daha çok sonraki araştırmalara bir bakış açısı sunabilme kaygısı gözetilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Resim, Heykel, Çağdaşlaşma, Literatür, Cumhuriyet Dönemi

Turkish Plastic Arts in the Republican Period

Sevay OKAY ATILGAN

Abstract

The development of contemporary Turkish sculpture and paintings based on western techniques and methods began during the last period of the Ottoman Empire. The actual output in the field, however, was produced under the Republic of Turkey. This rather quick development, occurring in less than a century, points to an intensive process marked by rapid and striking transformations. Considering their role in social development and awareness as the main elements of the cultural policy for modernization, understanding and differentiating the courses of sculpture and painting since the beginning of the Republic has utmost significance. Especially the overall evaluation of secondary literature demands a multi-disciplinary team approach as well as a wide coverage of scope and chronology. In this sense, this article is not an analytical or a critical work treating all aspects of the literature on con-

temporary Turkish arts of painting and sculpture. The existence of extensive documentation, books, theses, articles, encyclopedia articles, exhibition catalogues, and archival documents, newspapers, foreign sources etc. makes it impossible to compile together even a general identification list. Therefore, this article, besides serving as an introduction to the literature on painting and sculpture within the frame of a systematic and chronological grouping based on books and journals, aims to create a perspective for further studies in the field.

Keywords: Painting, Sculpture, Modernization, Literature, Republican Era